

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: sociální práce

Studijní obor: sociální pracovník

Kód oboru: 7502R022

Název bakalářské práce:

DŮVODY A MOŽNOSTI NAŘIZOVÁNÍ ÚSTAVNÍ VÝCHOVY

REASONS AND POSSIBILITIES OF INSTITUTIONAL EDUCATION ENACTING

Autor:

Petra Cechnerová
České Armády 31
412 01 Litoměřice

Podpis autora: _____

Vedoucí práce: Mgr. Hana Cutychová

Počet:

stran	obrázků	tabulek	grafů	zdrojů	příloh
69	-	4	13	25	-

V Litoměřicích dne:30.4.2007

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č.121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

V Litoměřicích dne: 30.4. 2007

Podpis:

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu práce Mgr. Haně Cutychové za odborné vedení a konzultace, v jejichž průběhu mi poskytovala cenné rady a informace. Mé poděkování patří i Bc. Simoně Barčíkové, sociální pracovníci pro náhradní rodinnou péči v Litoměřicích, za konstruktivní připomínky, Ivetě Krobové, vedoucí Oddělení sociálně-právní ochrany v Roudnici n.L. a Vladimíře Černé, Dis., sociální pracovníci Oddělení sociálně-právní ochrany v Městského úřadu v Lovosicích, za umožnění realizace praktické části.

Název bakalářské práce: Důvody a možnosti nařizování ústavní výchovy

Název bakalářské práce: Reasons and possibilities of institutional education enacting

Jméno a příjmení autora: Petra Cechnerová

Akademický rok odevzdání bakalářské práce: 1997

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Hana Cutychová

Resumé:

Bakalářská práce se zabývala problematikou ústavní výchovy a možnostmi intervencí sociálního pracovníka při řešení specifických situací dítěte. Jejím cílem bylo zmapování příčin předcházejících nařízení ústavní výchovy, analýza situace znevýhodněných a ohrožených dětí. V práci byla popsána síť ústavních zařízení využívaných k náhradní výchově. Teoretická část byla opřena o odborné prameny a praktické zkušenosti z realizace sociální práce. Dále byla pozornost věnována funkcím rodiny, přijetí rodičovské role, poruchám rodičovství, zejména významu sociálně-právní ochrany dětí. V praktické části byly uplatněny metody kvalitativního výzkumu. K ověřování výzkumného problému a výzkumných otázek byly použity analýza dat specifických oblastí sociální problematiky, studium spisové dokumentace a neformální rozhovor. V závěru byla navržena opatření vedoucí ke zlepšení situace ve zkoumané oblasti. Za největší přínos byla považována konkrétní doporučení směřující pro praktický výkon sociální práce.

Klíčová slova: rodina, ústavní výchova, náhradní rodinná péče, kvalitativní výzkum, analýza dokumentace, sanace rodiny

Summary:

Bachelors work deal with problems of the institutional upbringing and possibility of the intervention caseworker at solving child specific situation. Its purpose was to chart causes which are previous of the institutional upbringing order, analysis situation disadvantaged and in danger children. The institutional establishment net which is exploited to reserve upbringing has been described in this work. Theoretic part was leant about revolting origin and practical experience from realization of the social work. Further attention was dedicated to the family function, receiving of the parental role, parenthood dysfunctions and especially to the social-legal meaning of the children protection. The methods of the qualitative research were exercised in practical part. Data analysis of the specific social problems areas, the study of the documentation and informal talk were used to verify experimental problems and questions. The steps leading to improvement of the described situation in research areas was designed in the final part. The specific recommendation designed for practical execution of the social work was assumed as the biggest contribution of this work.

Keywords: family, institutional upbringing, reserve family care (reserve upbringing), qualitative research, documentation analyze, family redevelopment

OBSAH

1 ÚVOD	7
2 TEORETICKÉ ZPRACOVÁNÍ PROBLÉMU	9
2.1 RODINA A RODIČOVSTVÍ	9
2.1.1 Rodina zdravá a funkční	11
2.1.2 Rodičovství	12
2.1.3 Význam matky a otce pro dítě	15
2.2 RODINA DYSFUNKČNÍ.....	16
2.3 PORUCHY RODIČOVSTVÍ.....	17
2.4 PODPORA RODINY A PREVENTIVNÍ ČINNOST	18
2.4.1 Společenská podpora rodiny	19
2.4.2 Sociální práce s rodinou.....	20
2.5 SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ	22
2.5.1 Sociální práce s dětmi ohroženými a znevýhodněnými.....	25
2.6 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA.....	26
2.6.1 Právní úprava ústavní výchovy.....	28
2.7 SYSTÉM A ČLENĚNÍ ÚSTAVNÍCH ZAŘÍZENÍ V ČESKÉ REPUBLICE	31
2.8 POZITIVA A NEGATIVA ÚSTAVNÍ VÝCHOVY	34
2.9 MOŽNOSTI INTERVENCE	35
2.9.1 Sanace rodiny.....	39
2.9.2 Sociální práce při dlouhodobé ústavní výchově	41
3 PRAKTICKÁ ČÁST	43
3.1 Cíl	43
3.1.1 Stanovení předpokladů	43
3.2 POUŽITÉ METODY	44
3.3 POPIS ZKOUMANÝCH OBLASTÍ.....	45
3.3.1 Oblast litoměřického regionu.....	46
3.3.2 Oblast lovosického regionu	47
3.3.3 Oblast roudnického regionu.....	48
3.4 PRŮBĚH PRŮZKUMU	48
3.4.1 Analýza údajů specifických oblastí sociální problematiky.....	49
3.4.1.1 Litoměřický region	49
3.4.1.2 Roudnický region.....	53
3.4.1.3 Lovosický region	56
3.5 DŮVODY UMÍSTĚNÍ DĚTÍ	59
3.6 SHRUTÍ VÝSLEDKŮ PRAKTICKÉ ČÁSTI	60
4 ZÁVĚR	62
5 NÁVRH OPATŘENÍ	64
6 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	67

1 ÚVOD

Privést na svět dítě, pečovat o něj, je jedním z našich životních poslání. Po biologické stránce se jedná o jeden z nejdůležitějších úkolů, kdy dochází k předávání genetických informací, čímž si zajišťujeme zachování vlastního rodu. Tímto posláním si však nezachováváme pouze rod, nýbrž by nám mělo jít zejména o to, abychom vychovali z našeho potomka lidskou citlivou samostatně myslící bytost, která se bude umět přizpůsobit podmínkám a kultuře společnosti, do které se narodil, ve které se vyvíjí a v níž žije. Takovouto výchovou a péčí vzniká takzvané rodičovství, které se stalo nedílnou podstatou života každého z nás.

Cílem této práce je rozbor situace dětí, které se staly dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí a mládeže, dětmi ohroženými a znevýhodněnými. Práce je rovněž zaměřena na důvody a možnosti umisťování těchto nezletilců s ohledem na jejich individuální zvláštnosti za období od roku 1996 do roku 2006 na území litoměřického regionu.

Práce je tvořena dvěma stěžejními oblastmi, teoretickou a praktickou. Část teoretická je opřena o odborné prameny a praktické zkušenosti z realizace sociální práce. V praktické části jsou uplatněny metody kvalitativního výzkumu. K naplnění výše stanoveného cíle byly použity analýza dat specifických oblastí sociální problematiky, studium spisové dokumentace a neformální rozhovor. V závěru jsou navržena opatření vedoucí ke zlepšení situace ve zkoumané oblasti a konkrétní doporučení směřující pro praktický výkon sociální práce.

Vzhledem k tomu, že pracuji na Městském úřadě v Litoměřicích na Oddělení sociálně-právní ochrany dětí a mládeže, musím konstatovat, že ne všechny děti vyrůstají v dobře prosperující, citlivé a láskou naplněné rodině. Mnoho dětí je i v naší zemi nuceno vyrůstat v ústavních zařízeních, kde pobývají velmi často i dlouhodobě, na což je poukazováno rovněž Evropskou unií. Česká republika se tak řadí mezi státy s nejvyšším počtem dětí, které vyrůstají mimo svou primární rodinu. Sociální práci vykonávám již patnáct let. V rámci své pracovní náplně se věnuji zejména těm dětem, které jsou umisťovány do náhradní rodinné výchovy, především však nezletilým, vřazeným do ústavních zařízení. V rámci řešení jejich nelehké situace spolupracuji s jejich biologickými rodiči, rovněž i širší rodinou, dále pak se soudními institucemi, zaměstnanci ústavních zařízení a případně i

náhradními rodiči. S ohledem na mé zkušenosti zde mohu uvést, že se jedná vždy o velmi náročný typ sociální práce, který vyžaduje značnou zodpovědnost a empatii. Při výkonu své profese se vždy snažím sledovat co nejlepší zájem nezletilého dítěte, což bývá při výše uvedeném počtu účastníků úkol mnohdy nelehký.

„Sociálně právní ochrana dětí vyžaduje ke svému naplnění lidské jednání, osobní zaujatost a obětavost těch, kteří ji vychovávají, zvláště, slouží-li k ochraně těch nejmenších, bezbranných a odkázaných na druhé, bez kterých si sami nedokáží pomoci“ (Brabenec, 2000, s.15).

2 Teoretické zpracování problému

2.1 Rodina a rodičovství

Rodina je pravděpodobně nejstarší základní společenskou skupinou. V lidské společnosti plní řadu funkcí a svou činností zabezpečuje potřeby svých členů i společnosti jako celku. Rodina je spjata vzájemnými vnitřními i vnějšími vztahy, jimiž je mnohdy nucena přizpůsobování se společenským proměnám, leckdy i vývojovým stupňům. Po celou svou historii prochází neustálými změnami co do své velikosti, tak i významu a začlenění do společnosti.

Definice rodiny existuje celá řada, J. Langmaier a M. Kňourková, rodinu pojmenovali „institucionalizovanou biosociální skupinou, vytvořenou přinejmenším ze dvou členů odlišného pohlaví, mezi nimiž neexistují pokrevní pouta a z jejich dětí“ (Šulová, 1998, s.304). Docent Matějček (1992) ji považuje za systém, kdy jsou jeho prvky členové rodiny ve vzájemných interakcích a vztazích. O rodině hovoří jako o celé síti vztahů, neboť chování každého jednotlivce ovlivňuje všechny ostatní.

Hlavním posláním rodiny je poskytování ochrany a péče svým členům a to především v období, kdy ještě nejsou schopni se sami o sebe postarat. Umožňuje jim tělesnou a duševní přítomnost a jejich rozvoj, poskytuje pocity bezpečí, jistoty, domova v kruhu svých nejbližších.

Podle potřeby se rodina světa otevírá, rovněž ale i uzavírá, čímž si sama v sobě vytváří svůj vlastní svět, který se stává systémem zapojeným do společnosti. V užším kruhu je tento tvořen příbuznými, přáteli, sousedy, zkrátka všemi, kteří jsou s rodinou ve stálém kontaktu a obklopují ji. Rodina je pak dále vřazena do širšího společenského systému sociálních vztahů, který představují instituce, škola, služby, orgány péče o dítě, soudy a podobně. Nejširší okruh společenských institucí, který rodinu obklopuje, je pro ni však zcela neosobní a představuje celospolečenský dosah, tvoří společenské normy a postoje, obecně uznávané hodnoty, zákony a předpisy, tradice a zvyky, rovněž i výchovné postupy, čímž míníme i společenské mýty. Tyto instituce jsou však výsledkem dlouhodobého předchozího vývoje charakterizující danou společnost.

Jednou z možností, jak co nejlépe pojem rodiny vymezit, je popsat její určité charakteristické znaky. Šulová (1998, s.305-308) uvádí tyto znaky současné rodiny:

- přímé výchovné působení rodičů je nahrazováno institucemi a dalšími sociálními vlivy;
- častěji se objevuje a společností je akceptována rodina dvoukariérová, kdy je péče o dítě zcela přidána někomu jinému;
- činnosti dříve zajišťované rodinou zajišťuje společnost;
- mezigenerační kontakty jsou většinou jen mezi dvěma generacemi, prarodiče ustupují do pozadí;
- dochází k odklonu od dříve typické rodinné koalice k pestré škále možností.

Dále se autorka zabývá trendy ve vývoji rodiny a to z hlediska společenských změn, kdy poukazuje na nízkou stabilitu české rodiny v porovnání s Evropou, i když přetrvává několikaletá stagnace rozvodovosti, na zvyšující se průměrný věk partnerů uzavírajících manželství a také na rozdílnost různých forem partnerského soužití. Rovněž upozorňuje na nízkou porodnost, kdy tento jev přičítá významu antikoncepce a plánovaného rodičovství. Uvádí, že naše země je charakteristická vysokým procentem zaměstnaných a vzdělaných žen. Dalším znakem je kladení velkého důrazu na materiální hodnoty.

Každá rodina sebou nese dané principy, které se projevují svojí funkcí a postojem k přirozenému vývoji v dané společnosti. Členěním základních funkcí rodiny se zabýval Dunovský (1999, s. 92-93).

- biologicko – reprodukční;
- ekonomicko – zabezpečovací;
- emocionální;
- sociálně – výchovnou.

Za jednu z nejdůležitějších funkcí je považována sociálně –výchovná, neboť „zabezpečuje společenskou kontinuitu. Spočívá v opravdovém zájmu o dítě a kvalitní péči o ně, v jeho výchově, v jeho přijetí jaké je, porozumění mu v jeho vývoji, a potřebách

a požadavcích, jež je nutno včas, náležitým způsobem a s plným zaujetím pro ně je uspokojovat, rozvíjet všechny jeho schopnosti a síly. Při tom vždy prosazovat jeho nejlepší zájem a prospěch, ochraňovat jej před nepříznivými situacemi a učit je, aby bylo schopno jim čelit a překonávat je“ (Dunovský, 1999, s. 93).

2.1.1 Rodina zdravá a funkční

Autoři, kteří se zabývají rodinou a jejím výzkumem, kterými jsou například Matějček, Dytrich, Langmaier, Šulová, Sobotková, Plaňava, Kovařík, z hlediska jejího běžného zajišťování, mají shodný názor týkající se nejdůležitějších faktorů rodiny, kterými jsou harmonie, funkčnost a stálost. V této oblasti jsou důležitými :

- tvořivost;
- jasně vymezené role a schopnost jednotlivců zastupovat se v nich;
- zcela daná vedoucí funkce a podpora její autority ze strany ostatních členů;
- zřetelná komunikace;
- způsob vyjadřování konfliktů, účinná interakce při jejich řešení ;
- soudržnost rodiny s respektováním osobnosti každého jejího člena.

Zdravá rodina umožňuje samostatnost, nezávislost myšlení a hodnocení, osobní zodpovědnost. Poskytuje pocit blízkosti, sounáležitosti a vzájemnosti.

Rodina, která je funkční, je schopna situace, které sebou život přináší, kreativně řešit, přiměřeně reagovat, měnit rodinnou strukturu, vztahy a pravidla. Podstatná je schopnost vyjádření podpory, vyjadřování zájmu a zaujetí při společných rozhovorech. Rodinný systém je současně schopný přizpůsobovat se a být i stabilním, což bývá zejména v období osobní rozkolísanosti, nejvyšší hodnotou.

Matějček (1992) hovoří o funkční rodině z pohledu dítěte, kdy mezi její základní znaky řadí vzájemné uspokojování duševních potřeb dětí a jejich vychovatelů. Podle něj jde o oboustrannou potřebu uvolnění, spokojenosti, radosti i dalších prožitků. Trvalost a hloubka citových vztahů je dalším charakteristickým znakem. V nich se nejvydatněji uspokojuje základní potřeba životní jistoty. Děti lásku přijímají, rovněž ji i dokáží opětovat. Ke svým

rodičům jsou vázány hlubokým citovým vztahem a ti by se měli co nejvíce snažit o jeho udržení.

Společná budoucnost je podle autora jedním z klíčových rysů zdravé rodiny. Rodiče mají možnost budoucnost dítěte předpovídat a napláňovat. Svou vlastní by pak měli formovat s ohledem na potřeby dítěte. Neměli by oddělovat svůj osobní čas od času dítěte. Měli by přijmout životní skutečnost, že jejich dítě s vyvíjí a dospívá , zatímco oni zrají a stárnou.

Společenstvím prostoru, času a prožitků je rodina na rozdíl od jiných výchovných institucí. Charakteristické je vzájemné sdílení mezi rodiči a dětmi, které je základním předpokladem pro učení a vzdělávání. Rodičovskou roli nehrají, ale žijí ji, chovají se otevřeněji, přirozeněji a upřímněji než kdekoli jinde. Rodina má svou určitou oblast prožitků, které jsou jen její.

Pro rodinu je typický interakční model výchovy, který předpokládá, že při výchově dítěte nejde jen o aktivní působení vychovatele na pasivního vychovávaného, tedy rodiče na dítě. Jde o vzájemné působení jednoho na druhého.

Soužití a sdílení je pak posledním znakem dobré rodiny, který autor uvádí. Je neodmyslitelnou a zřejmě i její hlavní silou. V takovém typu rodiny se dávají odměny bez zásluhy a odpouští se bez odčinění. Lidé, kteří spolu žijí, mají tendenci dělat radost jeden druhému, obdarovávat se, projevovat svůj citový vztah, přičemž radost z obdarovávání má ten, kdo dává, i ten, kdo přijímá. Tresty jsou v takové rodině ukládány málokdy a s rozvahou a odpuštění má velkou výchovnou účinnost, v podstatě větší než-li trest samotný.

2.1.2 Rodičovství

„Rodičovská role je důležitou součástí identity dospělého člověka. Je to role primárně biologicky podmíněná, ale zároveň i psychicky a sociálně významná. Její vliv na osobnost člověka, jeho uvažování a emoční prožívání, další role i mezilidské vztahy je značný. Rodičovství je považováno za zcela přirozené, ne-li samozřejmé vyústění i manželství. Rodičovská, zejména mateřská role, je sociálně vysoce ceněna. V rámci této

role společnost od rodiče očekává přijetí rozumově akceptované osobní zodpovědnosti a emoční zainteresovanosti na dítěti“(Vágnerová, 2000, s. 344).

Dále Vágnerová (2000,s.344) uvádí čtyři základní znaky rodičovské role:

- Rodičovská role je silně asymetrická – jedná se o roli, kterou nelze zpochybnit. Rodiče jsou pro dítě autoritou, dítě je na nich závislé a zároveň téměř ve všem podřízené, neboť rozhodují téměř o všem, co se dítěte týká.
- Rodičovská role není vratná – míněno ve srovnání s ostatními rolemi dospělého. Rodičem totiž nelze přestat být, člověk, který se stane rodičem je jím natrvalo, a to i v případech, kdy se svého dítěte vzdá (adopce), nebo v jeho péči nevyrůstá (např. ústavní výchova).
- Dítě svého rodiče poutá specifickou a nezrušitelnou vazbou k určitému partnerovi – matce nebo otci dítěte, protože je jejich potomkem společným.
- Rodičovství vyžaduje změnu životního stylu – především pro naprostou závislost malého dítěte. Přináší také mnoho povinností a omezení. Klade značné nároky na zodpovědnost.

Záleží na tom, jakým způsobem jedinec sám prožil svou dětskou roli, jaká byla jeho rodina, sociální vztahy v ní a také způsob výchovy, z čehož se dá do budoucna očekávat, z jakých zkušeností bude vycházet při zakládání vlastní rodiny a jaké bude jeho chování v roli rodičovské.

Orientační rodina, tedy ta, do níž jedinec přichází na svět, mu totiž poskytuje základní sociální zkušenosti. Je pro něj prvním modelem světa, ve kterém zkušenosti získává a také si ověřuje reakce na své chování.

Získané zkušenosti z původní rodiny pak přenáší do rodiny, kterou v dospělosti sám vytváří, tzv. rodiny prokreační. „V dospělosti totiž máme tendenci opakovat totéž, co dělali naši rodiče a děláme podobné chyby. V jiných případech se snažíme o pravý opak zážitků z orientační rodiny, ale i v tomto případě je základem naše zkušenost získaná v dětství“(Vágnerová,1999, s.318).

Vágnerová (2000, s. 348) dále uvádí faktory, které rodičovskou roli ovlivňují:

- aktuální sociální standard;
- individuální specifické zkušenosti;
- aktuální postoj obou partnerů k rodičovství.

Přijetí rodičovské role však nemusí být vždy samozřejmostí, jak tomu u mnoha rodičů bývá. Pro mnohé z nás byla tato změna v životě přijímána radostně a přirozeně, byli jsme na ni připraveni a přistoupili k ní se vší zodpovědností. U některých jedinců může být nekonečně dlouhým toužebným přáním, protože jim rodičovství nebylo dopřáno z důvodu neplodnosti.

Existují ale i situace, kdy k přijetí této role vůbec nedojde. Narození dítěte není pro rodiče uspokojením, nebo se dítě narodilo do situace pro rodiče nevhodné, čím se stává pro rodiče dítětem nežádoucím. „Rodičovská role má za těchto okolností negativní hodnotu“ (Vágnerová, 1999, s. 319).

K jejímu plnění také nemají všichni lidé předpoklady. Výzkumem, o kterém se zmiňuje Vágnerová (1999, s. 320), byl zjištěn souhrn vlastností, které zvyšují riziko špatného zacházení s dětmi:

- nedostatky v sociální orientaci;
- problematické sebehodnocení, nízká sebeúcta a nespokojenost s rodičovskou rolí;
- rizikové chování s projevy nedostatečné sebekontroly, ovládání, impulzivity, negativních citů;
- špatná zkušenost z vlastního dětství.

Závěrem této kapitoly je zcela na místě konstatovat, že někteří lidé mohou upřednostňovat i jiné hodnoty a mít jiné potřeby, než-li je založení vlastní rodiny. Je tedy velmi dobře, že v současné době vystupuje do popředí racionální přístup k rodičovství, tzn. jeho plánování.

2.1.3 Význam matky a otce pro dítě

Pro život každého dítěte jsou významní oba jeho rodiče – matka i otec. Každý z nich na dítě působí v poněkud jiných aspektech při formování jeho osobnosti, jejich role jsou odlišné a svým způsobem také specifické. „Otec i matka jsou naprosto samozřejmou součástí rodiny jako jedné z významných složek světa dítěte“ (Vágnerová, 2000, s. 171).

Podle Langamaiera a Krejčířové (1998) jsou velké úkoly při výchově a péči o dítě kladeny především na matku, avšak poznatky v této oblasti hovoří o úkolech a odpovědnosti obou rodičů.

Možnost pozorovat oba rodiče jako pár v partnerských i rodičovských rolích je podle Stašové (2001) pro dítě velmi důležité. Do dalšího života si pak ze své původní rodiny neodnáší jen obraz izolovaného rodičovského vzoru, ale vidí rodiče v interakci mezi sebou. Přijímá tak nejen samostatnou roli, ale celé schéma, model vztahů.

Role matky, která vstupuje do života dítěte jako první, je daná uspokojováním všech jeho potřeb, kdy zpočátku jde o naplnění potřeb biologických. Tuto roli má pak v podstatě neustále, s přibývajícím věkem dítěte se však její podoba mění. Matka je stále tou osobou, která je připravena se o dítě starat, vyslechnout jeho starosti, trápení a má pro něj porozumění. Je pro něj citovou oporou, kdy má dítě jistotu, že u ní nalezne útočiště. Rovněž učí dítě orientovat se ve svých citech a prožitcích a přijímat je takové, jaké jsou. Učí dítě orientaci v různých mezilidských vztazích a také jim správně porozumět.

Matka je i vzorem ženské role, a to jak pro dcery, které se s touto rolí identifikují a přijímají ji, tak i pro syny, kteří v ní mají vzor ženskosti. Obsah její role rovněž souvisí s přirozeností ženy, kterou je pečovatelská a zájem o děti a jejich výchovu.

Role otce je značně odlišná. Velká část otců totiž se svými dětmi netráví tolik času, kolik je potřeba, nebo kolik by sami chtěli. Otcům přísluší role živitelů rodiny, ráno tedy odcházejí za svou prací a často se vracejí až večer. Otec se tedy nemůže s dítětem tak intimně sžít jako matka. Neprožívá těhotenství ani porod, neprožívá intimitu kojení apod. I když děti tráví většinu času se svými matkami, sourozenci nebo vrstevníky, přesto se hlavně chlapci citově se svými otci, jako vzory svých budoucích rolí, ztotožňují. Otec je

pro děti centrem moci, síly, bezpečí a klidu. Rovněž je pro dítě osobou, která je učí překonávat neúspěchy, drobné bolesti nebo čelit nepříjemnostem. Velmi významnou rolí otce je podle Vágnerové (2000) role vzoru mužskosti a mužského chování, a to zejména pro syny. Důležitou zkušenost však poskytuje i dcerám.

2.2 Rodina dysfunkční

Z hlediska nezastupitelné úlohy rodiny ve vývoji dítěte a péči o něj mohou být poruchy rodiny velmi významné. „Je to situace, kdy rodina v různé míře neplní základní požadavky a úkoly dané společenskou normou a vyjádřené v očekávání na přiměřené začlenění jejich členů do společnosti“ (Dunovský, 1999, s. 101). Také Vágnerová (1999) poukazuje na skutečnost, že pokud je rodina v nějakém ohledu dysfunkční, mohou být některé důležité potřeby jejího člena neuspokojeny a rodina se tak stává spíše zdrojem zátěže. Pokud jde pak o jedince ve vývoji, mohou mu v důsledku poruch funkce rodiny nejen chybět některé z významných zkušeností, ale na druhé straně může být také vystaven vlivu zkušeností negativních.

Příčin, které vedou k poruchám rodiny, je značné množství. Jsou spojeny s jednou, několika nebo všemi jejími základními funkcemi. Dunovský (1999, s. 106-109) uvádí metodu zjišťování úrovně funkčnosti rodiny, kdy její rozsáhlé ověření umožnilo stanovit čtyři základní skupiny či pásma funkčnosti šetřeného rodinného systému, jeho případných poruch a také jejich procentuální zastoupení v naší populaci.

- Funkční rodina – zajišťuje dobrý vývoj dítěte a výše je již dostatečně popsána. Těchto rodin je v populaci většina, až 85 %.
- Rodina problémová – rodina, v níž se vyskytují závažnější poruchy některých, někdy i všech funkcí, které však neohrožují vážnějším způsobem rodinný systém nebo vývoj dítěte. Rodina je schopna problémy sama řešit či je kompenzovat, někdy za krátkodobé pomoci zvenčí. Problémových rodin se v populaci vyskytuje 12 -13%.
- Dysfunkční rodina – je rodinou, kde se vyskytují vážné poruchy některých nebo i všech funkcí. Poruchy jsou takového rázu, že poškozují rodinu jako celek a zvláště vývoj a prospěch dítěte. Tyto poruchy nebo dysfunkce není rodina sama schopna

řešit a zvládnout a jsou proto nezbytné společenské aktivity na jejich odstranění. Jde o celou řadu opatření, známých pod termínem sanace rodiny. Tyto rodiny se vyskytují v populaci asi ve 2%.

- Rodina funkční – poruchy v takovém typu rodiny jsou takového rázu, že neplní svůj základní účel. Dítěti závažným způsobem škodí, někdy jej ohrožuje v samotné existenci. Sanace rodiny je již bezpředmětná a zbytečná. Je nutné radikální řešení ve prospěch dítěte, čímž je jeho odebrání a umístění v náhradní rodinné péči. V populaci se vyskytuje takovýchto rodin asi 0,5%.

Podle Matouška (2003) jsou problémy, se kterými se sociální pracovníci při své práci setkávají na počátku, většinou problémy dětí nebo dospívajících. Méně často jsou podnětem pro práci s rodinou problémy dospělých. Proto „posouzení funkčnosti rodiny vyžaduje delší přímý kontakt s rodinou, čas a dovednosti, které se dají získat jen tréninkem“ (Matoušek, 2003, str. 190).

2.3 Poruchy rodičovství

Pro většinu z nás je rodičovství naprosto přirozeným, základním cílem našeho života. Existují však situace a faktory, ať už vnitřní nebo vnější, které rodičovství ovlivňují a mohou v některých případech vést k jeho poruchám.

„Třídít tyto poruchy lze různým způsobem. Někteří naši autoři, jako např. Matějček, Dunovský, Prokopec určili schéma, kdy poruchy vznikají tím, že rodiče nemohou, neumějí nebo nechtějí dělat to, co je pro zdárný vývoj dítěte potřebné“ (Dunovský, 1999, str. 112).

Dalším pomocným schématem je rozčleňování poruch rodičovství podle situací, ve kterých se rodiče nacházejí. To znamená, že úzce souvisejí s osobností rodiče. Posledním možným schématem je hledání poruch rodičovství podle časové osy. Znamená to, že existují poruchy, které se objevují ve fázi rozhodování zda mít či nemít dítě, při narození dítěte nebo krátce po té a pochopitelně se mohou projevit až v průběhu celého dalšího soužití rodičů s dětmi.

Nejčastější typy poruch rodičovství podle Dunovského (1999, s.114-120):

- dítě je hned po narození odvrženo, v extrémních případech likvidováno;
- rodiče si po porodu dítě ponechají, ale nedochází k jeho plnému přijetí;
- velmi mladí rodiče;
- rodiče ve vyšším věku;
- dítě je od narození vychovááno pouze jedním rodičem;
- somatické poruchy;
- psychické poruchy.

Nedílnou součástí sociálních pracovníků sociálně-právní ochrany dětí a dalších odborníků zabývajících se vývojem dítěte a rodinou, je dovednost dobře analyzovat jednotlivé případy specifické poruchami rodičovství a nalézt řešení v zájmu dítěte. Všeobecně se doporučuje nezaměňovat poruchy rodičovství s poruchami funkce rodiny. Je však pravdou, že se tyto dva problémy mnohdy prolínají. Při poruchách funkcí rodiny lze s úspěchem použít Dunovského (1999) škálu funkcí rodiny, která dává objektivní obraz o tom, co se v konkrétní rodině děje a do jaké míry by mohlo být dítě ohroženo. Na rozdíl od velmi složitého rozboru poruch rodičovství, které se nemusí navenek vůbec projevit, jak tomu bývá u funkcí rodiny jako celku. Opominout také nelze předcházení vzniku problémů v rodinách, především jde-li o výchovu dítěte a péči o ně. Proto má preventivní a poradenská činnost orgánů sociálněprávní ochrany dětí velmi významnou úlohu. Předpokladem účinné a včasné ochrany života, zdraví a příznivého vývoje dítěte je dobrá informovanost o rodinách s dětmi, které potřebují nějakou formu pomoci. Touto problematikou se více zabýváme v následujících kapitolách.

2.4 Podpora rodiny a preventivní činnost

O skutečnostech, jaký má rodina význam pro zdárný vývoj dítěte význam, bylo hovořeno podrobně již v první kapitole této práce. Je zřejmé, že dobře fungující rodina je v jeho životě nenahraditelná. V zájmu naší společnosti tedy je, tuto pro dítě jedinečnou skupinu podporovat, neboť všechny typy rodin, míněno podle jejich funkčnosti, mohou za určitých situací a po různě dlouhou dobu určitou formu podpory potřebovat.

„Podporou rodiny pak myslíme aktivity, které vyvíjí vnější okolí rodiny v interakci s rodinou samotnou směrem k dosažení harmonie a stability“ (Svobodová, 2002, s.16).

Úrovně podpory rodiny člení Svobodová (2002) na společenskou, mediální, přirozenou, preventivní, terapeutickou, speciální, náhradní rodinnou péči a sankce. U prvních tří úrovní pak autorka hovoří v tom smyslu, že jsou úlohou státu a společnosti, zbývajících pět úrovní by mělo být založeno na odborném posouzení potřeb.

2.4.1 Společenská podpora rodiny

Společenská podpora rodiny je především úlohou státu. Ten rodinu považuje za prostor, ve kterém dochází k formování osobnosti člověka, prostoru tvorby lidského kapitálu, výchově a růstu budoucích generací. Rodina je bezesporu základní a nejvýznamnější jednotkou společnosti, která na její prosperitě závisí jak po stránce kulturní, sociální i ekonomické.

„Součástí a významnou úlohou rozvinuté společnosti je i vědecký výzkum a jeho aplikace při vytváření a rozvoji moderní péče o rodinu, ohrožené děti a děti bez rodinného zázemí“ (Svobodová 2002, s. 17).

Pozitivní aspekty rodiny by měly být více prezentovány prostřednictvím mediální politiky, kdy veřejnoprávní i soukromá média budou provádět větší osvětu a vzdělání v mezilidských vztazích a ve významu rodiny. Za přínos by byly považovány efektivnější informace systému podpory rodiny a sítě služeb, které jsou na ni zaměřené. Rodinu a rodičovství je důležité prezentovat v její důležitosti, funkčnosti a pozitivní podobě.

Dále jsou podporou rodiny instituty vytvářené tradičně lidským společenstvím. Ty působí stále a jsou součástí přirozeného života. Jedná se o širší rodinu, která vytváří přirozené společenství, vztahovou síť a obohacuje ji o soužití generací. Také často umožňuje vyřešení situace, když se rodina ocitá v nouzi. I vztahy s přáteli, známými, sousedy nebo zájem komunity jsou pro rodinu významným zázemím.

Vzdělávání podporuje rozvoj sociálních dovedností a integraci do společnosti, kdy pozornost věnuje také výchově k rodičovství. Zájmové a volnočasové aktivity, sport,

kultura pak umožňují kvalitní trávení času, rozvoj nadání dětí, zapojení do vrstevnických skupin a do širší společnosti. Systém zdravotnických služeb pak pečuje obecně o zdraví a zdravý vývoj všech členů rodiny. Může však napomoci i diagnostice, kdy psychosomatické projevy mohou signalizovat vážnější rodinné obtíže nebo problémy.

V roce 2004 vzala vláda České republiky na vědomí Národní zprávu o rodině, ve které je poukazováno na zásadní změny ve způsobu života typické pro moderní postindustriální společnosti, které vedou ke strukturální lhostejnosti společnosti vůči rodině. Dále rozebírá všechny příčiny krajně neuspokojivého stavu současné české rodiny. „Komplexní a účinná politika podporující rodinu ve všech jejích základních sociálních funkcích (prorodinná politika) vychází z přesvědčení, že péče o děti a jejich výchova není jen soukromou záležitostí rodičů, ale i významným prvkem úspěšného rozvoje společnosti. Pomoc státu a společnosti rodinám s dětmi musí být pojmána jako významná sociální investice do budoucího rozvoje celé společnosti, nikoli jen jako zátěž pro státní rozpočet“(Národní koncepce rodinné politiky,2005,s.4).

Podpora rodiny vyžaduje soustředěnou pozornost a dostatečné zdroje. Tato je možná pouze za situace, kdy bude záležitostí celé politické a státní reprezentace a v konečném důsledku i celé společnosti. Již v současné době můžeme sledovat kroky vlády k maximální podpoře rodiny, například nový zákon o nemocenském pojištění, novelizace zákona o státní sociální podpoře a další. Všechny zmiňované změny nebo jejich návrhy budou jistě pro rodiny s dětmi v našem státě přínosem a rovněž i pracovníci věnující se sociální problematice, tyto uvítají.

2.4.2 Sociální práce s rodinou

Sociální práci, i když tak někdy nebývá označována, prováděla a provádí naprostá většina společností. „Je to společenskovední disciplína i oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů, například chudoby, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin, delikvence mládeže, nezaměstnanost. Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění nebo ji získat zpět. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé

společenské podmínky. U klientů, kteří se již společensky uplatnit nemohou, podporuje sociální práce nejdůstojnější způsob života“(Matoušek,2003, str. 11).

Tato práce nemůže být jako profese vykonávaná bez návaznosti na profese a obory jiné. Jedná se především o profese pedagogické, právní, zdravotní, psychologické a řadu dalších. Stále však sociální práce zůstává svébytným oborem, který má vytvořenu vlastní teorii, postupy a cíle.

Matoušek (2003,s.13-14) uvádí praktické cíle sociální práce Americké asociace sociálních pracovníků, které jsou následující:

- podpora schopností klienta řešit problém, adaptovat se na nároky a vyvíjet se;
- zprostředkování klientovi kontakt na zdroje služeb a potřebných příležitostí;
- úsilí zaměřené tak, aby systémy podpory klienta pracovaly humánně a efektivně;
- rozvíjení a zlepšování sociální politiky.

Dále rozlišujeme, komu nebo jakým činností se ve své práci sociální pracovník věnuje:

- klientům, jejich rodinám, případně za svůj případ považuje rodinu celou;
- přirozeným skupinám, například partám;
- uměle vytvořeným skupinám, například školním třídám nebo skupinám lidí ve vězení nebo ústavu sociální péče;
- organizacím, kdy např. řídí činnost institucí, které poskytují sociální služby, místním komunitám;
- přípravě zákonů, vyhlášek, nebo jejich posudkům jako oponent.

Práce s rodinou, která je obsahem této kapitoly, patří podle výše zmiňovaného autora, ke střední úrovni sociální práce. Fungující rodina je jedním z prvořadých zájmů dítěte, k čemuž také sociální práce s rodinou směřuje. Tuto skutečnost také deklaruje zákon o sociálně-právní ochraně dětí, který je účinný od 1.dubna 2000, kdy aktivity v sociální práci u ohroženého dítěte mají směřovat k ozdravení funkcí rodiny. Praxe je však poněkud jiná. V této se sociální práce zaměřuje především na nedostatky v zákonných povinnostech rodičů, zjišťuje se důvod špatné péče a příčiny jejich výchovných neúspěchů.

Převládajícím typem řešení situace ohroženého dítěte u nás zatím doposud bývá návrh na nařízení ústavní výchovy.

2.5 Sociálně-právní ochrana dětí

Podle prvního z paragrafů zákona O sociálně-právní ochraně dětí č.359/99 Sb., který je účinný od 1.4. 2000, se sociálně právní ochranou dětí rozumí zejména

- ochrana práv dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu;
- ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění;
- působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.

Tato právní úprava byla při svém vzniku vyústěním úsilí o samostatný právní předpis, který by upravoval postup státních orgánů a činnosti právnických a fyzických osob, směřující k zajištění práva všech dětí na nepříznivý vývoj, jejich práva vyrůstat v prostředí a podmínkách jak ukládá Listina základních práv a svobod, Úmluva o právech dítěte a další právní předpisy a úmluvy. Zřetel byl brán na soukromí rodiny a práv rodičů pečovat o svoje děti a vychovávat je. Není v něm ale opomenuta povinnost rodičů a osob odpovědných za výchovu dětí spolupracovat s orgány sociálně právní ochrany dětí.

Představuje významnou změnu v oblasti zprostředkování náhradní rodinné péče a to jak v naší republice, tak do zahraničí nebo ze zahraničí. Za určitých podmínek také v této oblasti umožňuje působení nestátním organizacím.

Při respektování ústavních zásad upravuje tedy zákon velmi citlivou oblast lidského žití.

Mezi principy zákona jak uvádí Novotná (2000,s.7), patří:

- odpovědnost státu za ochranu dětí před tělesným nebo duševním násilím;
- orgány s obecnou odpovědností za ochranu práv a zájmů dětí jsou soudy a orgány sociálně-právní ochrany dětí určené zákonem;
- vůdčím principem ochrany dětí je preventivní působení a ochrana dětí před sociálně patologickými jevy;

- koncepce sledování vývoje dětí žijících mimo vlastní rodinu;
- vymezení pravidel pro zprostředkování osvojení a pěstounské péče;
- ucelená formulace pravidel pro spolupráci s vymezením činností, kterými se na sociálně právní ochraně dětí podílejí nevládní instituce..

„Je třeba konstatovat, že pomoc dětem a jejich ochrana v nejrůznějších životních situacích má v České republice dlouhou tradici. Okruh dětí, kterým se poskytovala pomoc a ochrana jakož i formy pomoci, se vyvíjely a měnil se i okruh těch, kteří pomoc a péči poskytovali“ (Novotná,2000,s.8.).

Sociálně-právní ochrana dětí se poskytuje dítěti (tj. osobě mladší 18 let), které na území České republiky:

- má trvalý pobyt;
- má podle zákona 326/1999 Sb. , o pobytu cizinců na území ČR povolen trvalý pobyt nebo je hlášeno k pobytu na území České republiky po dobu nejméně 90 dnů;
- podalo návrh na zahájení řízení o udělení azylu;
- je oprávněno trvale pobývat, nebo pobývá s rodičem, který podal žádost o udělení oprávnění k pobytu za účelem poskytnutí dočasné ochrany na území České republiky, nebo které pobývá na základě uděleného oprávnění k pobytu za účelem dočasné ochrany na území České republiky.

Sociálně-právní ochrana se poskytuje také dítěti, které nesplňuje výše uvedené podmínky, ale které se ocitlo bez jakékoliv péče nebo je-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohrožen, jde-li o dítě tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané a nebo o dítě, které se ocitlo v prostředí nebo situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva.

Výkon sociálně-právní ochrany dětí se zaměřuje zejména na děti:

- jejichž rodiče zemřeli, nebo neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, nebo práva plynoucího z rodičovské zodpovědnosti zneužívají;
- které byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než-li rodiči, pokud tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřením dítěte do její výchovy;

- které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, požívají alkohol nebo návykové látky, živí se prostitucí, spáchaly trestný čin nebo opakovaně či soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití;
- které se opakovaně dopouštějí útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za jejich výchovu;
- na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu.

Sociálně-právní ochrana se vykonává zejména pokud skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí, jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí, což určuje s výše uvedeným okruhem dětí § 6 zákona.

Dále sociálně-právní ochrana dětí dává oprávnění každému upozornit rodiče nebo orgány pověřené výkonem sociálně-právní ochrany dětí na závadné chování jejich dětí, porušení povinností nebo zneužití rodičovské zodpovědnosti rodičů. Rodič nebo jiná osoba odpovědná za výchovu dítěte může při výkonu svých práv a povinností požádat o pomoc orgán sociálně-právní ochrany, státní orgány, kterým přísluší též ochrana práv a oprávněných zájmů dítěte, popřípadě pověřené osoby. Uvedené orgány a pověřené osoby jsou povinny v rozsahu své působnosti tuto pomoc poskytnout.

Možnost pomoci je také v rámci prevence sociálními pracovníky propagována. Rodičům je v případě jakýchkoli výchovných a jiných problémů s dítětem nabízen kontakt s orgánem sociálně-právní ochrany v místě jejich bydliště.

Také dítě samo má právo o pomoc požádat, a to bez vědomí rodičů nebo jiných osob odpovědných za jeho výchovu. Dítěti pak příslušné orgány sociálně-právní ochrany dětí jsou povinny poskytnout odpovídající pomoc.

Dítě, které je schopno formulovat vlastní názory, má právo pro účely sociálně-právní ochrany tyto názory svobodně vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se ho dotýkají, a to i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob. Vyjádřením dítěte se při projednávání všech záležitostí, které se týkají jeho osoby, věnuje náležitá pozornost.

Nejvíce úkolů v sociálně-právní ochraně plní podle zákona obecní úřady obcí s rozšířenou působností. Tyto orgány mají možnost bezprostředně sledovat ochranu práv dítěte, přijímat a včas činit potřebná opatření se znalostí problémů a místních podmínek.

2.5.1 Sociální práce s dětmi ohroženými a znevýhodněnými

V péči o děti se sociální pracovníci setkávají se situacemi, kdy se dítě stává dítětem ohroženým, což je v praxi již termín velmi známý. Zahrnuje děti, které se staly sirotky, žijí na ulici, jsou dětmi uprchlíků, oběti válek nebo přírodních katastrof, žijící v sociálně znevýhodněných skupinách, využívané pro práci, provozující prostituci, pohlavně zneužívané nebo jinak vykořisťované, invalidní, ohrožené drogovou závislostí, žijící mimo svou rodinu, apod.

Jak uvádí Kovařík (2003), jedná se sice o různorodé, dlouhodobě ohrožující situace, kterým je však společné především to, že se týkají životního stylu rodin a tím i také jejich dětí. Jako další důležitý znak těchto situací pak uvádí skutečnost, že si děti tyto situace nevolí svobodně, ale stávají se často nedobrovolně jejich součástí. A až na výjimky není v jejich silách se z nich vymanit.

Rodina a dítě v obtížné situaci nepřestávají být svéprávným jedinečným subjektem všemi potřebami a právy, které lidská společnost chápe a akceptuje. Systém podpory vlastní rodiny dítěte by měl obsahovat postupy, prvky a služby, které budou účinné při řešení různých obtížných situací rodiny a směřují k citlivému řešení různorodých individuálních potřeb klientů. Veškeré postupy, procedury a služby by měly být koncipovány a směřovány tak, aby rodina zůstala pohromadě a dítě mohlo vyrůstat ve své původní rodině a známém prostředí.

Rozhodujícím principem péče o tyto děti je sanace jejich vlastní rodiny. Ve všech případech dysfunkčních rodin, kde je to jen trochu možné, je potřeba zachovat dítěti rodinné prostředí. Znamená to aktivní účast všech složek péče o dítě, pomáhat rodičům tak, aby mohli mít dítě u sebe a vychovávat je.

„Posouzení situace ohroženého dítěte je záležitost složitá a náročná. Jedná se o komplexní problematiku, při jejímž řešení se sociální pracovník neobejde bez spolupráce a pomoci dalších odborníků“ (Kovařík, 2003, str.222).

Řešení a sociální intervence se rozlišuje takto:

- indikace – není sice specifická pro konkrétní dítě, ale platí v obecném měřítku pro obdobné případy, zvolené řešení je přijatelné a žádoucí;
- řešení přijatelné – není přímo indikováno, ale také není pro dítě kontraindikací, při určitých okolnostech a dalších vhodných opatřeních může fungovat dobře;
- řešení nouzové – je voleno pouze tehdy, není-li možné realizovat řešení vhodnější;
- kontraindikace – způsob řešení je nepřijatelný a neměl by být v žádném případě volen.

Při sociální práci je stále třeba mít na paměti nejlepší zájem dítěte, který znamená konstelaci okolností a uspořádání životní situace dětí, kdy budou trvale, smysluplně – tedy optimálně uspokojovány jeho základní životní potřeby. Aby podpora a pomoc byly účinné, je také zapotřebí i porozumění i životnímu světu dítěte.

„Klíčovou úlohou sociálního pracovníka je zjištění, jaké podmínky pro naplňování základních životních potřeb existují v aktuálním sociálně ekologickém poli ohroženého dítěte. Co podstatného – pro zdravý a zdárný vývoj dítěte – v jeho aktuální sociálně ekologické situaci chybí? Nebo jaké jsou podmínky pro žádoucí interakci dítěte s jeho prostředím“ (Kovařík, 2003, str. 215).

2.6 Ústavní výchova

Ústavní výchova představuje v České republice jednu z forem náhradní výchovné péče. Z psychologického hlediska je vhodná pouze jako přechodné řešení po odebrání dítěte z rodinného prostředí, než-li se do něj může vrátit zpět, nebo do doby vyhledání rodiny náhradní.

„Pokud je dítě umístěno v ústavu, mělo by to být pouze pro stanovení diagnózy a prognózy, nikoli pro vlastní dlouhodobou péči“ (Dunovský, 1999, s.226).

O ústavní výchově dítěte může rozhodovat pouze soud, a to na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí obce s rozšířenou působností nebo rodičů. Návrhem však soud není vázán, o ústavní výchově může rozhodnout i bez něj.

Právní otázkou ústavní výchovy se podrobněji zabývá samostatná kapitola. Zde je považováno za vhodné zmínit povinnost soudu před samotným rozhodnutím zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zabezpečit jiným vhodným způsobem, například náhradní rodinnou péčí nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Zmiňovaná právní problematika by měla být rovněž povinností pracovníků oddělení sociálně-právní ochrany dětí, kteří by měli tyto skutečnosti důkladně zjišťovat před samotným podáním návrhu.

Hlavní funkce ústavní péče shrnuje Matoušek (1999, s. 22) do čtyř bodů:

- podpora a péče – tato funkce vystupuje do popředí v zařízeních, která poskytují náhradu za nefunkční nebo chybějící rodinu;
- léčba, výchova a resocializace – je funkce, kdy jde o změnu stavu klienta a je plněna především v nemocnicích, léčebných ústavech, zařízeních pro rizikovou mládež;
- omezení, vyloučení a represe – je také důležitou funkcí, ale s ohledem tématu naší práce není v centru jejího zájmu;
- funkce rekreační – jedná se o okrajovou funkci, v ústavní výchově dětí však bývá často využívána (ozdravovny, tábory, zájezdy, sportovní výcviky, apod.).

Podle Dunovského (1999) musí být dítěti při jeho pobytu v ústavní výchově zajištěno uspokojování základních potřeb, především pak psychických a emocionálních. Proto je také v poslední době v našem systému ústavní péče o děti vyvíjeno úsilí o co největší přiblížení vnitřního života těchto zařízení rodinným principům. Vytvářejí se menší, heterogenní skupiny se stálými vychovateli a odstraňují se staré způsoby neosobní kolektivní výchovy.

Vývoj dětí v ústavní výchově je také nezbytné soustavně sledovat. Jak uvádí Dunovský (1999), je nutné přísně dodržovat indikace přijetí dětí a hodnotit výsledky vlastní péče. S tím pak přímo souvisí povinnost pracovníků, kteří se případem dítěte zabývají, jeho pobyt v ústavu neprodlužovat. Uvedená problematika je posuzována velice významně,

tudíž se jí v této práci zabývá kapitola o možnostech intervence zaměřených na dítě v ústavní péči.

2.6.1 Právní úprava ústavní výchovy

Po právní stránce je problematika ústavní výchovy u nás zakotvena především v těchto předpisech:

- Zákon č.109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních (dále jen zákon o výkonu ústavní výchovy);
- Zákon č. 94/63 Sb. o rodině;
- Zákon č. 359/99 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí;
- Občanský soudní řád č. 99/63 Sb.

Do následujícího textu jsme vybrali nejdůležitější ustanovení a paragrafy, které se ústavní výchovy týkají.

Zákon o výkonu ústavní výchovy

Zákon vymezující účel a působnost školských zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči. Určuje, o jaké typy zařízení se jedná a jaké jsou v nich základní organizační jednotky. Vymezuje činnost diagnostických ústavů, dětských domovů, dětských domovů se školou a výchovných ústavů. Hovoří rovněž o preventivně výchovné péči ve střediscích výchovné péče. Jsou v něm dána práva a povinnosti dětí umístěných v zařízení ústavní výchovy, ředitele, pedagogických i nepedagogických pracovníků. Upravuje také práva a povinnosti osob odpovědných za výchovu dítěte vůči ústavnímu zařízení. Nejsou v něm opomenuta pravidla vedení spisové dokumentace, sankcí a kontrol, dozoru státního zastupitelství a pojištění.

Pro přiblížení uvádíme paragraf, který považujeme za zákona ze nejdůležitější s ohledem na sociální práci s dětmi, kterých se ústavní výchovy týká.

§1,(1)“Ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a ve školských zařízeních pro preventivně výchovnou péči musí být zajištěno základní právo každého dítěte na výchovu a vzdělání v návaznosti na ústavní principy a mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je celá Česká republika vázána, vytvářeny podmínky podporující aktivní účast dítěte ve společnosti. S dítětem musí být

zacházeno v zájmu plného a harmonického rozvoje jeho osobnosti s ohledem na potřeby osoby jeho věku.“

Zákon o rodině

O ústavní výchově hovoří zákon ve své druhé části, která upravuje vztahy mezi rodiči a dětmi. Ústavní výchova je v ní zařazena mezi výchovná opatření, kdy zákon jasně v § 46, odst. 1 a 2 ukládá, za jakých podmínek může být ústavní výchova u dítěte nařízena, co je před jejím nařízením soud povinen zkoumat, kdy může být ústavní výchova zrušena.

Holub (2005) ústavní výchovu považuje za nejzávažnější opatření, kdy přednost před ní má vždy péče individuální, ať už u jiné fyzické osoby, poručníka nebo pěstouna. Dále hovoří o skutečnosti, že rozhodnutí, jímž se odnímá dítě z péče rodičů a umisťuje se v ústavní péči, hluboce zasahuje jak do práv rodičů, tak i do práv dítěte. Soud proto musí, než k takovému opatření přistoupí, velmi pečlivě a úplně vyšetřit všechny okolnosti rozhodné pro posouzení věci. Z naší praxe můžeme potvrdit, že tomu tak skutečně je. O uvážlivosti, pečlivosti a citlivém přístupu k potřebám dětí řady soudců hovoří mnoho našich kolegů – sociálních pracovníků.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

Určuje, jaká opatření na ochranu dětí mohou jednotlivé orgány sociálně-právní ochrany dětí činit. Ta jsou popsána ve druhé části zákona – základních zásadách sociálně-právní ochrany dětí, druhé hlavě.

Paragrafem 14 je dána orgánu sociálně-právní ochrany dětí obce s rozšířenou působností možnost v případech, že se předcházející opatření mýjela účinkem, podat soudu návrh na nařízení ústavní výchovy. Na druhou stranu, pokud opatření učiněná soudem vedla k nápravě v chování dítěte, jednání rodičů nebo dalších osob, které narušovali řádnou výchovu dítěte, může podat návrh na jejich zrušení.

V některých případech je však zapotřebí činit opatření v zájmu dítěte okamžitě, o čemž hovoří § 16 zákona, kdy je orgán sociálně-právní ochrany dětí povinen jednat neprodleně, a to podáním návrhu soudu na vydání předběžného opatření podle občanského soudního řádu.

Značně obsáhlý a v práci sociálních pracovníků sociálně-právní ochrany dětí také důležitý je § 29. Zabývá se povinnostmi sledovat výkon ústavní výchovy. Na předním místě jsou tyto povinnosti a práva pracovníků oddělení sociálně-právní ochrany dětí obecních úřadů obcí s rozšířenou působností :

- sledovat dodržování práv dítěte ve všech typech zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy;
- dítě nejméně jednou za 3 měsíce navštívit;
- oprávnění s dítětem hovořit bez přítomnosti dalších osob, zejména zaměstnanců ústavního zařízení;
- právo nahlížet do dokumentace, kterou ústav o dítěti vede.

Na druhou stranu jsou v tomto paragrafu také vedeny povinnosti ústavních zařízení, mezi něž patří např.:

- zajištění přístupu zaměstnanci obecního úřadu obce s rozšířenou působností do ústavního zařízení;
- umožnění styku s dítětem;
- oznamovací povinnost obcí s rozšířenou působností o dětech, které přicházejí v úvahu jako vhodné pro náhradní rodinnou péči;
- povinnost informovat obecní úřad o nadcházejícím propuštění dítěte z ústavního zařízení nebo o jeho útěku.

V § 30 zákona jsou vymezena pravidla, podle kterých může ústavní zařízení povolit dítěti, jemuž byla nařízena ústavní výchova, dočasný pobyt u rodičů popř. jiných fyzických osob, a to nejvýše v rozsahu 14 dnů. Souhlas s tímto povolením vydává obecní úřad obce s rozšířenou působností po předchozím prověření podmínek, do kterých bude dítě propuštěno.

Občanský soudní řád

V praxi je někdy nutné rozhodnout o umístění dítěte do ústavní výchovy okamžitě, operativně, neboť v prostředí, kde se dítě aktuálně nachází, je bezprostředně ohroženo. V zákoně pro tyto a jejich urychlené řešení existuje forma předběžných opatření. O mimořádných a náhlých případech je soud povinen podle § 76a rozhodnout do 24 hodin.

(1) „Ocitlo-li se nezletilé dítě bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny, předseda senátu předběžným opatřením nařídí, aby bylo předáno do péče osoby, kterou usnesení označí“.

Podle tohoto paragrafu soud vydává předběžné opatření v případech, pokud se dítě ocitlo bez jakékoli péče, např. osoby, které o něj doposud pečovaly, zemřely, byly hospitalizovány nebo z jiných důvodů přestaly o dítě pečovat. V podobné situaci jsou děti nalezené, jejichž rodiče je z nejrůznějších důvodů ponechali v nevhodné péči třetích osob, případně bez zajištění.

Dalším důvodem, pro který lze rozhodnutí o předběžném opatření vydat, je skutečnost, že život dítěte nebo jeho další příznivý vývoj jsou vážně ohroženy nebo narušeny. V těchto případech se velmi často jedná o ohrožení psychického nebo fyzického zdraví dítěte, kdy jde nejčastěji o děti týrané, zneužívané, mimořádně zanedbávané. Rodiče nebo další osoby, které se na výchově dítěte podílí, v těchto situacích zájmy dítěte ohrožují s takovou intenzitou, že je zapotřebí rychlého efektivního zákroku, který směřuje k jejich ochraně.

2.7 Systém a členění ústavních zařízení v České republice

V oblasti ústavní péče v naší republice plní úkoly tři ústřední orgány státní správy:

- Ministerstvo zdravotnictví České republiky, které zajišťuje péči o děti od narození do tří let v kojeneckých ústavech a dětských domovech od jednoho do tří let. Děti od jednoho roku bývají umisťovány do kojeneckých ústavů, od jednoho roku do tří let pak do dětských domovů.
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky je zodpovědné za chod diagnostických ústavů, dětských domovů od 3 let, dětských domovů se školou a výchovných ústavů pro děti a mládež.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky má na starost ústavy sociální péče pro výkon ústavní a ochranné výchovy dětí tělesně nebo mentálně postižených.

S ohledem na praktickou část této práce se tato kapitola zabývá přehledem zařízení pro výkon ústavní výchovy spadajících pod působnost Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, tzv. školských zařízení. Všechna jsou určena pro děti, a to se zdravotním postižením, věku od 3 do 18 let, případně pro zletilé dítě do 19 let. Plné přímé zaopatření lze poskytnout i zletilému nezaopatřenému, studujícímu dítěti po ukončení výkonu ústavní nebo ochranné výchovy, nejdéle do 26 let věku, a to na základě podmínek stanovených ve smlouvě, které ústavní zařízení s dítětem v době zletilosti uzavírá.

Základními organizačními jednotkami jsou buď rodinné skupiny – dětské domovy a dětské domovy se školou, nebo výchovné skupiny – diagnostické a výchovné ústavy. Podle zákona 109/2002 Sb. ve vztahu k dětem plní zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy zejména úkoly:

- výchovné
- vzdělávací
- sociální

Diagnostické ústavy – v naší republice jsou diagnostické ústavy rozděleny podle věku na dětské diagnostické ústavy a diagnostické ústavy pro mládež.. Dříve než-li je dítě umístěno do konkrétního zařízení, musí absolvovat na základě rozhodnutí soudu diagnostickým ústavem. Během několikátýdenního diagnostického pobytu je dítě komplexně vyšetřeno po stránce pedagogické, psychologické, sociální a zdravotní. Na základě výsledků vyšetření diagnostický ústav zpracovává návrh na umístění dítěte do odpovídajícího ústavu a komplexní diagnostickou zprávu s programem rozvoje osobnosti dítěte, která je předána konkrétnímu zařízení, do něhož je dítě zařazeno, a na vědomí je zasílán také příslušnému sociálnímu pracovníkovi, který se případem dítěte zabývá.

Dětské domovy – do dětských domovů jsou přijímány tělesně i duševně zdravé děti ve věku od 3 do 18 let bez výraznějších výchovných problémů, kterým byla soudně nařízena ústavní výchova, a to převážně ze sociálních důvodů. Přijetí dítěte se zdravotním postižením je možné s ohledem na druh a stupeň postižení. Dětský domov je pro dané dítě vybírán také podle vzdálenosti mateřské, speciální mateřské, základní nebo speciální školy, kam by dítě docházelo. Do dětského domova lze umístit

i nezletilou matku společně s dítětem. Strukturu, denní režim a systém komunikace, včetně hospodaření s prostředky, má za úkol přizpůsobit dětský domov co nejvíce zvyklostem běžné rodiny. Pobyt dítěte v DD končí dosažením zletilosti, popřípadě dosažením 19 let. Odchod ze zařízení může být n základě dohody s domovem odložen do doby, než dítě dokončí svou přípravu na budoucí povolání, nejdéle však ve věku 26 let.

Dětský domov se školou – je názvem novým, který se užívá od roku 2002. Nahradil dříve používané názvy dětský výchovný ústav a zvláštní školu internátní. Pečuje zpravidla o děti od 6 let věku do ukončení povinné školní docházky. I do těchto domovů mohou být umístěny děti s postižením nebo nezletilé matky s dětmi. Na nezbytně nutnou dobu zde mohou být umístěné i děti vyžadující výchovně léčebný režim v důsledku svého neurologického poškození a psychického onemocnění.

Výchovný ústav – výchovný ústav představuje těžiště převýchovného procesu. Zabezpečuje dlouhodobou péči o děti starší patnácti let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Základ činnosti dětí v těchto zařízeních tvoří příprava na budoucí povolání. Podle zákona č. 109/02 Sb. do zařízení může být umístěno i dítě starší 12 let s uloženou ochrannou výchovou, v jehož chování se projevují tak závažné poruchy, pro které nemůže být zařazeno v dětském domově se školou, či zvláště závažné poruchy chování. Výchovné ústavy jsou zřizovány odděleně pro každého z těchto skupin dětí.

Podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, mohou sociální služby se zaměřením na náhradní rodinnou péči v současné době poskytovat i další právnické a fyzické osoby, pokud jsou výkonem sociálně-právní ochrany pověřeny mezi něž se řadí občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti, účelová zařízení církví. Příkladem uvádíme.

Azylové domy pro děti - zařízení poskytující komplexní první pomoc a intervenci akutně ohroženým, týraným, zneužívaným a opuštěným dětem v návaznosti na další zúčastněné orgány. Cílem je pomáhat dětem, které se ocitnou v obtížné a naléhavé životní situaci.

Klokánek - zařízení Fondu ohrožených dětí, jehož cílem je nahradit ústavní výchovu týraných, zanedbávaných, zneužívaných nebo jinak sociálně ohrožených dětí přechodnou a okamžitou rodinnou péčí.

2.8 Pozitiva a negativa ústavní výchovy

Ústavní výchova je pro dítě institutem, který jeho péči a výchovu pouze nahrazuje. Jak vyplývá z předcházejících kapitol naší práce, je třeba ji volit pouze při vážných situacích v životě dítěte, které nebylo možné řešit vhodnějším způsobem. Přesto si dovoluujeme tvrdit, že v systému náhradní rodinné výchovy svoji nezastupitelnou úlohu plní. S ohledem na její funkce, které uvádíme výše, můžeme také na základě naší praxe konstatovat, že velmi dobře. Existují rovněž takové případy dětí, pro které je umístění v ústavní péči záchranou. Teprve v dětském domově najdou stabilní prostředí, zázemí u svých vychovatelů a je jim věnována všestranná individuální péče.

V systému a fungování ústavní výchovy ale existuje celá řada nedořešených problémů. Poukazují na ně jak zástupci státních orgánů, tak i neziskové organizace, které se věnují sociálně-právní ochraně dětí. Příkladem je Fond ohrožených dětí, Civilia, Natama a další. Mezi nejvýznamnější z nich řadíme tyto:

- Přetrvávající nejednotnost v řízení - na činnosti ústavů se podílí několik resortů a koordinace s nestátními organizacemi, působícími v této oblasti, není na dostatečné úrovni.
- Mezi pracovníky zařízení náhradní výchovné péče jsou i tací, kteří mají nedostatečnou kvalifikaci – podle nadace Civilia mnozí z nich také nastupují do ústavů bez větší motivace, často i bez schopnosti kvalifikovaně pracovat s dětskou duší, deformovanou často nelidským soudem, někdy jen s cílem vyřešit svůj osobní problém se zaměstnáním.
- Fungování dětských domovů. Dlouhodobý pobyt dětí v nich vede k typickým osobnostním deformacím v oblasti sociálních vztahů, postojů, systémů hodnot, tak v sebehodnocení.
- Mladí lidé, kteří dětské domovy po dosažení zletilosti opouštějí, nejsou připraveni na samostatný život, nedokáží se adekvátně integrovat do společnosti, v běžném

životě často selhávají. Výchovné prostředí daného zařízení jim poskytuje minimální zkušenosti pro vytvoření sociálních vzorů potřebných pro založení funkční rodiny v dospělosti.

Podle Matouška (1999) je nejzávažnějším rizikem pobytu v ústavu tzv. hospitalismus, a to především za situace, kdy se jedná o pobyt dlouhodobý. Jde o stav, kdy se dítě dobře zadaptuje jen na umělé ústavní podmínky, kde se snižují jeho schopnosti adaptace na život mimo zařízení. „Hospitalismus se dnes stal ještě větším problémem, než jakým byl za bývalého režimu.“ (Matoušek, 1999, s.118). Ve svých důsledcích vede ke snížení zájmu o lidi, svět, zhoršené schopnosti komunikace, regresi nebo hledání náhradního uspokojení v jídle apod. Dále autor upozorňuje na možný vznik tzv. „ponorkové nemoci“, která vzniká v ústavech, které jsou uzavřené, prostředí v nich je stereotypní a nedá se z něho uniknout. Také možnost šikanování jako formy násilí se v takových ústavech může stát způsobem uplatnění potřeb a práv jednotlivce.

Při pobytu v ústavu dítě ztrácí také soukromí. V některých zařízeních je soukromí omezováno jen velmi málo. I u nás už jsou dětské domovy, jejichž organizace vychází ze zkušeností v SOS dětských vesničkách. Pro děti jsou vytvářeny rodinné skupiny přibližně po dvou nebo třech a věnují se jim stále stejní vychovatelé. Samy děti si pak vybírají, s kým ve skupině by chtěly být, upřednostňovány jsou samozřejmě skupiny sourozenecké. Z praxe můžeme potvrdit, že taková zařízení u nás existují, ale je jich zatím velmi málo.

Negativa ústavní výchovy pro dítě zcela přesně vystihuje myšlenka. „Domov se dá definovat jako místo, kde nejvíce můžeme být sami sebou a nejméně musíme dodržovat konvenci svých společenských rolí. V tomto smyslu ústav domovem nikdy není. Díky kombinaci nepříznivě působících vlivů právě vypočtených se ústavní pobyt může stát vážným psychickým úrazem, traumatem, jež člověka dlouhodobě poznamená“ (Matoušek, 1999, s.122,123).

2.9 Možnosti intervence

Posouzení situace dětí, které se ocitly mimo vlastní rodinu, je velmi důležité pro další snahu řešit ji optimálním způsobem. Klíčovou úlohu zde opět zaujímá sociální

pracovník, a to ve spolupráci s řadou odborníků již zmiňovaných v kapitole sociální práce s dětmi ohroženými a znevýhodněnými. Tedy především pedagogy, psychology a pediatry.

„Hledání účinného systému péče o děti žijící mimo svou vlastní rodinu existuje ve všech rozvinutých zemích.“ „Zároveň by měla být zajištěna optimální a také alternativní péče o tyto děti. V tomto úsilí naše země přes všechny problémy jež musela v minulosti řešit, dosáhla relativně dobré úrovně“ (Dunovský,1999,s.225). Kovařík a Bubleová (2003) však uvádějí skutečnost, že plnění Úmluvy o právech dítěte u nás j e v této problematice příznivé. Naše země, která měla velmi dobrou pozici v oblasti zdravotní a sociální péče o děti a rodiny a sloužila řadě zemí jako vzor, se stává pomalu, ale jistě zemí, která se ocitá za těmi státy, pro které bývala inspiračním zdrojem, např. Polskem, Maďarskem i Slovenskem. V těchto zemích se počet dětí umístěných dlouhodobě v ústavní výchově snižuje, zatímco u nás, i přes klesající porodnost, nikoliv.

Podle autorů je ústavní péče u nás nejčastějším řešením obtížné situace dětí i jejich rodin. S tímto názorem se však dovolujeme nesouhlasit. Snahou většiny sociálních pracovníků oddělení sociálně-právní ochrany je, aby k odebrání dítěte a jeho umístění v ústavní výchově nedošlo. Problém však spatřujeme v nadměrném počtu případů, kterými se jednotliví pracovníci zabývají. Rovněž je akutní nedostatek pracovišť, na která by se mohli v případech ohrožených dětí a jejich rodin obrátit, ať již státních či neziskových. Vraťme se ale nyní k dalšímu osudu dětí, které se v ústavní výchově již ocitly.

K jeho řešení je rozhodující co nejlepší anamnéza a sociální diagnóza dítěte a jeho rodiny, především se jedná o:

- zdravotní stav a vývoj dítěte;
- jeho psychický stav a vývoj;
- sociální situaci;
- dobu, po kterou je dítě dítětem ohroženým.

Už genetické vybavení těchto dětí nebývá příznivé, v některých případech není ani zjištělné. Prenatální péče bývá nedostatečná, někdy je již v této době dítě ohroženo matčinými návyky, kouřením, užíváním drog nebo alkoholu, způsobem života, prostitucí. Obdobná bývá také situace v péči o něj po narození. „O těchto nepříznivých ukazatelích zdravotního stavu a vývoje dítěte, které žije mimo svou rodinu, svědčí zkušenosti každého

lékaře, který se touto problematikou zabývá. Zvláště máme na mysli lékaře kojeneckých a dětských domovů“ (Dunovský, 1999, s. 221).

Dobrá znalost zdravotního stavu a vývoje dítěte je také požadavkem pro jednu z možných intervencí pro něj. – osvojení. Nejde o to, aby náhradní rodiče osvojili pouze dítě bez zdravotních problémů, ale aby byli se stavem dítěte a jeho další prognózou dobře seznámeni.

Při posouzení i tělesného stavu dítěte musí být co nejužší návaznost na posouzení stavu psychického. Ten totiž bývá s ohledem na situace, kterými dítě prošlo nebo prochází, velmi často poškozen nebo narušen. Vedle primárně podmíněných vad se u těchto dětí objevují i druhotně vzniklé a vyvíjející psychické škody. Nejčastějšími z nich je psychická deprivace ve všech svých nejrůznějších formách a projevech. Nacházíme ji téměř v každé zprávě z psychologických vyšetření dětí, které ústavní výchovou procházejí. Dlouhodobým pobytem v ní se pak tato diagnóza prohlubuje. I přes všechny snahy péči v ústavech zkvalitnit je zde stále nedostatečná příležitost k vytvoření citového, tělesného pouta k výlučné osobě. „Profesionální vychovatel, i když má ke svěřeným dětem velmi pozitivní vztah, si musí zachovat patřičný odstup a nadhled, má-li uvážlivě a programově výchovně působit. Má jednat bez většího vzrušení, ať již radostného, nebo bolestného“ (Matějček, 1992, s.33). Na toto téma byla také zpracována řada studií a výzkumů, které se důsledky těžké deprivace dětí vychovávaných v ústavech zabývají, např. Langmaiera a Matějčka.

Nelze také opominout ani psychické postižení při organických poruchách – dětskou mozkovou obrnu, endokrinní a metabolická onemocnění apod. Také projevům dětské mozkové dysfunkce a psychosomatickým onemocněním je třeba věnovat pozornost. V některých specifických případech je zapotřebí i spolupráce psychiatra při případném sledování rozvoje psychopatických rysů dítěte.

Pro posouzení celkového stavu a dalšího vývoje je důležitým faktorem věk, ve kterém dítě do ústavní péče přichází, zda se jedná o případ zcela nečekaný, nebo zda vyrůstalo v dlouhodobě dysfunkční rodině s vážnými důsledky pro jeho tělesný, duševní i sociální vývoj, než je situace řešena. Nutné je také znát délku života dítěte mimo rodinu a vše, co se s ním v této době dělo. „Čas dítěte a to ještě navíc v každé jeho vývojové fázi je jiný než

čas chronologický. A to zvláště platí o dětech, které přišly nebo přicházejí o to nejdůležitější v životě člověka – o svou vlastní rodinu“(Dunovský,1999, s. 223).

Zhodnocení sociální složky života dítěte je pro komplexní posouzení jeho situace naprostou nezbytností. Znamená to zjištění prostředí, ze kterého dítě pochází, jaká je jeho rodina včetně rodiny širší, vztahy a postavení dítěte k blízkému nebo vzdálenějšímu okolí, kolik má sourozenců a jaké jsou vztahy mezi nimi atd. Patří sem i zhodnocení sociálně-právního postavení dítěte ve vztahu k vlastním rodičům. V některých případech i navržení potřebné úpravy právního postavení dítěte, jako je například zbavení či omezení rodičovských práv, ustanovení dítěti opatrovníka. Tyto návrhy se po náležitém šetření předkládají orgánem sociálně-právní ochrany dětí soudu a stávají se také součástí celého plánu další prognózy dítěte.

Při řešení vývoje dalšího života dítěte mimo vlastní rodinu se současně také sestavuje terapeutický plán, který představuje přechod k vlastní komplexní terapii. Přitom je zapotřebí posoudit i možnosti dítěte – věk, připravenost a schopnost přizpůsobit se novému prostředí, novému domovu, vychovatelům nebo novým rodičům. Sociální prognóza dítěte, které se ocitlo mimo vlastní rodinu, je případ od případu rozdílná. Jiná je, když rodiče nejsou schopni o dítě pečovat pouze dočasně, a zcela odlišná u dítěte, kde rodiče po řadu let své dítě závažným způsobem zanedbávají, nebo jej ponechávají v ústavu, aniž by měli snahu o změnu této situace. Zatímco v prvním případě jde většinou o pobyt krátkodobý, bez nutnosti právních zásahů, ve druhém případě je prognóza pobytu mimo rodinu dlouhodobá, což samozřejmě znamená nutnost řešit ji i po právní stránce. Většinou jde však o situace podstatně složitější. Diagnostika, prognóza a tím i terapie je pro sociálního pracovníka velmi náročná, obtížná a její řešení představuje složitý interdisciplinární proces.

Při úvahách o členění možností intervencí v této práci jsme vycházeli ze základních ustanovení Úmluvy o právech dítěte, která jsme rozdělili do dvou skupin:

- Práva dítěte vyrůstat ve své rodině, zajištění jeho zájmu jako předního hlediska při jakékoli činnosti týkající se dětí, zajištění i jeho ochrany a péče při pohledu na práva a povinnosti jeho rodičů, kteří mají prvotní odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte.

- Práva dítěte dočasně nebo trvale zbaveného svého rodinného prostředí na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem, povinnosti zabezpečení takovému dítěti v souladu s vnitrostátním zákonodárstvím péče náhradní.

V následujících kapitolách možnosti intervence zaměřené na dítě v ústavní výchově dělíme na sanaci rodiny a náhradní rodinnou péči. Zvláštní kapitola je pak věnována případům dětí, u nichž se žádná z uvedených intervencí nezdařila a ústavní výchova u nich přetrvává.

2.9.1 Sanace rodiny

Pokud dojde k umístění dítěte mimo rodinu, měla by pomoc být směřována tak, aby se mohlo co nejdříve do své biologické rodiny vrátit. Tato metoda sociální práce je „postupem podporujícím fungování rodiny, který je opakem postupů vyčleňujících některého člena rodiny kvůli tomu, že někoho ohrožuje, případně kvůli tomu, že je sám někým z rodiny ohrožen. V současnosti v západních zemích převažuje názor promítající se i do praxe sociální práce, že by sanace rodiny měla být metodou první volby u většiny případů, kdy je sociální služba kontaktována kvůli ohrožení dítěte“ (Matoušek, 2003, s.196).

Na tomto místě lze odkázat na kapitolu týkající se sociální práce s dětmi ohroženými a znevýhodněnými. Praxe potvrzuje, že práce s rodinou, z níž bylo dítě odebráno a umístěno v náhradní výchově, je daleko složitější a náročnější. Dochází totiž především ke ztrátě každodenního kontaktu rodičů s dítětem. Rodič je tak ve výkonu své rodičovské zodpovědnosti značně omezen a velmi často bývá narušena spolupráce rodičů se sociálním pracovníkem oddělení sociálně-právní ochrany dětí.

Velkou slabinou této intervence je, že „prevence a sanace rodiny jsou slova u nás používána jen v učebnicích teorie sociální práce. Praxe v terénu je nezná a nenaplnjuje“ (Kovařík, 2003, s.3). Tato slova autora znějí sice kriticky, ale nezbyvá než s nimi souhlasit. Většinou se nejedná o postoj sociálních pracovníků, ale o skutečnost, že pro kvalitní sociální práci nemají dostatečné podmínky a nad jejím výkonem často převládají práce administrativního charakteru.

V novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí, je sociálním pracovníkům obcí s rozšířenou působností uložena nová povinnost v pravidelných termínech navštěvovat rodiče dětí umístěných v ústavní výchově a metody sociální práce směřovat k obnovení narušených funkcí rodiny.

Tato povinnost by měla k sanaci rodiny přispět, ale již nyní, lze konstatovat, že tato novela přispívá k nárůstu administrativy (povinná evidence a záznamy z návštěv), časové náročnosti a především skutečnosti, že se nijak nehovoří o posílení počtu terénních sociálních pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí.

Konkrétní sociální práce při sanaci rodiny je prováděna také v naší praxi:

- sociálním poradenstvím;
- právním poradenstvím;
- návštěvami v rodinách;
- mediací;
- spoluprací s dalšími subjekty.

Jedná se o poskytování informací o možnostech, jak vzniklou nepříznivou sociální situaci řešit. Vyhledávání, společně s rodiči, dalších služeb sociálního charakteru. Poskytování rad a doporučení týkající se žádoucího chování. Aktivní pomoc při jednání s úřady a dalšími subjekty. Při právním poradenství jde pak o vyhledávání a poskytování právních informací, pomoc při zpracovávání písemných podání různého druhu, např. žádostí, žalob, odvolání, návrhů apod. Návštěvy v rodině podle potřeb rodičů a také zájmu jejich dětí přispívají k naplňování záměru, kdy má sanaci rodiny dojít k obnovení narušených funkcí rodiny a také zachování kontaktu rodičů s dětmi., např. při prověřování podmínek při propuštění dítěte do rodiny na pobyt k rodičům.

Mediace se poskytuje klientům – rodičům při různých sporech nebo konfliktech. Jak jsme také již několikrát zmiňovali, sociální práce se neobejde bez spolupráce s dalšími odborníky. Při práci s rodinou dítěte, které je umístěno v ústavní výchově, se často jedná o pomoc psychologů v rodinných a manželských poradnách, spolupráci s Úřadem práce, zdravotnickými zařízeními, poradnami pro léčbu závislostí, azylovými domy apod.

2.9.2 Sociální práce při dlouhodobé ústavní výchově

Řada dětí přes veškerou snahu a intervence sociálních pracovníků a dalších odborníků v ústavní péči vyrůstá dlouhodobě. Jak vyplývá z praktických zkušeností, nejčastěji se jedná o děti:

- ve vyšším věku, kdy se jedná o děti ve věku nad 10 let;
- u nichž se nepodařila realizace náhradní rodinné péče;
- které mají silnou citovou vazbu ke svým biologickým rodičům, udržují s nimi kontakt, přesto však není možné, aby se do rodinného prostředí vrátily;
- které se do ústavní péče vrátily z nevydařené náhradní rodinné péče a nemají již k případné nové rodině důvěru;
- z větších sourozeneckých skupin;
- u nichž se vykytují takové problémy, převážně ve zdravotním nebo psychickém stavu, které náhradní rodinnou péči vylučují.

Sociální pracovníci oddělení sociálně-právní ochrany dětí těmto dětem tedy pozornost věnují dlouhodobě. Často bývají jediní, kteří dítě v ústavní výchově navštěvují. V těchto případech je, zvláště vhodné, aby se konkrétnímu dítěti dlouhodobě věnovala stálá osoba sociálního pracovníka, aby k němu mělo dítě důvěru a nacházelo u něho oporu

O změnu situace těchto dětí je zapotřebí usilovat neustále a především:

- pracovat s jejich rodinami, snažit se o to, aby si vytvářeli podmínky pro převzetí dítěte, popřípadě hledat zázemí u rodiny širší – prarodičů, tet, starších sourozenců;
- pravidelně aktualizovat dokumentaci pro náhradní rodinnou péči (fotografie, psychologické vyšetření, stanoviska dětského lékaře apod.);
- navštěvovat je a to minimálně tak, jak ukládá zákon;
- ve spolupráci s výchovnými pracovníky ústavu jim zajistit možnou změnu prostředí, např. návštěvou spolužáků, kamarádů, nebo tzv. "hostitelskou péčí" (víkendy, prázdniny, svátky v rodinách, které mají o tento typ pomoci zájem a jsou pro něj vhodné).

K úkolům sociálního pracovníka sociálně-právní ochrany dětí patří také podpora a pomoc těmto dětem, když ústavní výchovu opouštějí z důvodu zletilosti. Jedná se např. o podání žádosti o ubytování nebo přidělení obecního bytu, kdy v některých případech je vhodné bydlení v tzv. domech napůl cesty. Pomoc při zajištění zaměstnání, poradenství v systému sociálního zabezpečení a řadě dalších situací, se kterými se v běžném životě setkávají.

Účinná pomoc dětem, je dle novelizovaného zákona o sociálně-právní ochraně nalézána i v alternativních formách náhradní rodinné péči.

3 Praktická část

3.1 Cíl

- Cílem praktické části je zmapování příčin předcházejících nařízení ústavní výchovy. Tato data jsou obsažena v dokumentaci vedené na oddělení sociálně-právní ochrany dětí a mládeže. Výzkumné šetření je zaměřeno na analýzu spisové dokumentace v období desetiletého intervalu 1996 – 2006 v litoměřické územní oblasti.
- Zmapování sítě ústavních zařízení, do kterých jsou umisťovány děti, nad nimiž byla nařízena ústavní výchova, či bylo učiněno jiné opatření, kterým bylo odebráno z rodiny.

3.1.1 Stanovení předpokladů

Lze předpokládat:

1. Výchovní problematika je nejčastějším důvodem vedoucím k odchodu dítěte do náhradní výchovné péče.
2. Nejčastěji dochází k umístění dítěte do ústavní výchovy na základě usnesení o předběžném opatření.
3. Ve sledovaném období dochází k nárůstu počtu dětí umisťovaných do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

3.2 Použité metody

K naplnění výše stanoveného cíle bylo využito postupů užívaných pro kvalitativní výzkum. Z metod byla použita analýza dat specifické problematiky zkoumaných oblastí, studium spisové dokumentace a neformální rozhovor. Původ kvalitativního přístupu ve společenských vědách nalézáme hermeneutice fenomenologii. Vyvíjel se paralelně s přístupem kvantitativním.

Mezi těmito přístupy však existují základní odlišnosti, tudíž se jedná o dva rozdílné pohledy na zkoumanou realitu:

- kvantifikovatelná entita na výzkumníkovi nezávislá;
  - neexistence jediné pravdy s důrazem na subjektivní význam a interpretaci.
- „Termínem kvalitativní výzkum rozumíme jakýkoliv výzkum, jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických procedur nebo jiných způsobů kvantifikace. Může to být výzkum týkající se života lidí, příběhů, chování, ale také chodu organizací, společenských hnutí nebo vzájemných vztahů. Některé z údajů mohou být kvantifikovány, ale analýza samotná je kvalitativní“ (Anselm Strauss – Juliet Corbinová, 1999, s.10).

Zvolený výzkum zahrnuje popis a interpretaci sociálních nebo individuálních problémů. Podstatou je vytvoření komplexního obrazu o zkoumaném jevu. Má snahu především o porozumění, ale i vysvětlení jevu, který zkoumá.

Kvalitativní výzkum nezačíná již předem vypracovanou hypotézou, která by se později ověřovala. Jeho cílem je široce definovaný problém nebo otázka, která se v průběhu výzkumu, kdy výzkumník proniká do problému, upřesňuje či jinak mění, v některých případech se může i zcela reformulovat. Kvalitativní výzkum se provádí nejčastěji jako dlouhodobý a intenzivní kontakt s terénem nebo určitou životní situací.

K ověřování stanoveného výzkumného problému byly použity tyto metody:

- analýza dat specifické sociální problematiky;
- studium spisové dokumentace;
- neformální rozhovor.

3.3 Popis zkoumaných oblastí

Dnešní okres Litoměřice leží v jihovýchodní části Ústeckého kraje podél soutoku Labe s Ohří. Rozlohou 1 032 km² je druhým největším okresem kraje. Na severozápadě na litoměřický okres navazuje Liberecký kraj, a to okresem Česká Lípa, svojí jižní a jihovýchodní hranicí sousedí dále s okresy Kladno a Mělník z kraje Středočeského.

Klimatickými podmínkami se okres řadí do mírně teplé, sušší oblasti s průměrnou roční teplotou 9,1°C a průměrným ročním úhrnem srážek okolo 670 mm.

Na celkové rozloze okresu se téměř třemi čtvrtinami podílí zemědělská půda, z ní pak připadá na půdu ornou 82 %. Nezemědělská půda je z více než poloviny tvořena půdou lesní.

Dopravní podmínky okresu jsou dány poměrně dobrým železničním spojením s celým územím republiky i se zahraničím, k hlavním tratím patří Praha-Lovosice-Děčín a Lysá nad Labem-Litoměřice-Děčín (obě s návazností na hraniční přechody do SRN) a dále trať Lovosice-Liberec. V okrese je rovněž hustá silniční síť, v níž nejdůležitější místo zaujímá dálnice D8, která u Lovosic přechází v důležitou mezinárodní silnici E55 spojující sever a jih Evropy. Řeka Labe, jejíž tok prochází okresem z jihovýchodu na severozápad, nabízí možnost lodní přepravy nejen tuzemské, ale až k Severnímu moři.

Ke dni sčítání byl okres administrativně rozdělen do 105 obcí, tedy nejvíce ze všech okresů kraje. Počtem obyvatel a hustotou osob na 1 km² se však okres Litoměřice řadí na místo předposlední, šesté. Hranice okresu se od jeho vzniku po územní reformě k 1.7.1960 nezměnily.

Hospodářství okresu Litoměřice je reprezentováno především průmyslovými, obchodními, stavebními a zemědělskými organizacemi. Co se týče průmyslu, je nejvýznamněji zastoupen průmysl chemický, papírenský, stavebních hmot a potravinářský. Zemědělství je zde známé svou specializací na ovocnářství, zelinářství, chmelařství a vinařství a v okrese je rovněž nejvyšší podíl soukromě hospodařících rolníků z celého kraje. Míra nezaměstnanosti, která v roce 2001 činila v okrese 12,39 %, patřila sice

k nejnižším v rámci kraje, ale v porovnání s celorepublikovým průměrem (8,90 %) byla výrazně vyšší a zařadila tak okres mezi dvacet okresů s nejvyšší mírou nezaměstnanosti (17. místo).

3.3.1 Oblast litoměřického regionu

Katastrální výměra města Litoměřice je 1800 ha, jeho počet obyvatel je 25 687, z toho v produktivním věku 16 266, průměrný věk je 36,17. Průměrný věk je 36,17 let. Zhruba 12,5 % - 3056 obyvatel tvoří senioři nad 65 let (z toho je 106 starších 90 let) a 16% děti do 14 let. Nemalou část ze zbývajících zhruba 70% obyvatel tvoří lidé se zdravotním, sociálním či jiným handicapem. Všichni tito občané jsou vesměs odkázáni na služby nejrůznějších zařízení sociálního charakteru. Ve městě dnes funguje nezanedbatelná supina neziskových organizací, které se již staly nedílnou součástí řetězce sociálních služeb.

V litoměřickém regionu se poskytují sociální služby dle zaměření výše jmenovaných kategorií. Pro děti a mládež se zde nachází volnočasové centrum Alfa, které se podílí na přípravě a realizaci aktivit v rámci primární prevence sociopatických a kriminologických jevů. Dalším klubem pro děti je Kiwanis klub, zaměřený především pro zdravotně postižené nezletilé a jejich rodinám. Sdružením zaměřeným na disciplíny paralympijského hnutí je Sportovní klub Parta Litoměřicko. Pro staré občany jsou zde penzion, domov pro seniory, Domy s pečovatelskou službou, Charitní domov sv. Zdislava a klub aktivního stáří. Občané se zdravotním postižením nebo psychickým handicapem zde mohou využít Centrum denních služeb a chráněné dílny, dále pak Centra pro zdravotně postižené, či klubu Srdíčko. Rovněž je v Litoměřicích možnost využití odborného poradenství ve Speciálně-pedagogickém centru či Pedagogicko-psychologické poradně. Etnickým menšinám je v Litoměřicích věnována pozornost v poradně pro uprchlíky a migranty, Občanském sdružení Romů či Svazu Maďarů žijících v naší republice. Pro občany v přechodné krizi zde funguje Azylový dům, Domov pro matky s dětmi, Dům naděje, Dům na půli cesty, Fond ohrožených dětí, Krizové centrum a rekvalifikační středisko Progres. Osobám hroženým drogou je věnována pozornost v Kontaktním centru. Sociálně zdravotní služby jsou v Litoměřicích zprostředkovávány domácí ošetrovatelskou péčí Alice, charitativní ošetrovatelskou a pečovatelskou službou a dalšími spolupracujícími organizacemi, například ordinací klinické psychologie, psychiatrií pro dospělé, či

psychiatrii pro děti a dorost. V okolních obcích se vyskytují Domov sociální péče Skalice a Domov na zámku v Liběšicích.

Úseku sociálně-právní ochrany se věnuje na Městském úřadě v Litoměřicích šest terénních sociálních pracovníků oddělení sociálně-právní ochrany a čtyři kurátoři, kteří jsou samostatně vedeni na oddělení prevence. Celkový objem spisové agendy představuje 3012 tzv. omových spisů. Příkladně za kalendářní rok 2006, byl nárůst spisové dokumentace o 350 nově založených spisů. Litoměřický region je rozdělen dle územního uspořádání na obvod města Litoměřice, Terežína a okolních obcí, Štětí se spádovými obcemi a Úštěcko.

Oblast lovosického regionu

Katastrální výměra Lovosic je 11,89 km², počet obyvatel činí 9456. Jsou městem průmyslovým. Největším podnikem je a.s. Lovochemie. Na území podniku vznikla v r. 1901 továrnička na rafinaci pryskyřice a výrobu mazacích olejů. V r. 1903 zde byla založena A.Schramem Továrna na strojená hnojiva a po první světové válce zde vznikla ještě Česká továrna na umělé hedvábí. Všechny tyto podniky byly posléze sloučeny v kolos Severočeské chemické závody, dnešní Lovochemii, hlavního výrobce umělých hnojiv v ČR. Firma Glanzstoff, která se od tohoto kolosu oddělila, vyrábí pneumatikové kordy. Odštěpný závod DELI, který ve městě sídlí, byl původně továrnou na cikorku. V poslední době prošel mohutnou rekonstrukcí a vyrábí sušenky, oplatky a perníky pro celý svět. Ve městě je ještě ANIVEG, podnik na výrobu olejů a tuků. Během posledních let do města přišly i nové zahraniční firmy z elektrotechnického průmyslu.

Je také významným dopravním uzlem. Je zde říční přístav, rozsáhlá síť železnic a dálnice, která zde ale v současné době (r.2000) končí. Díky těmto podmínkám schválilo městské zastupitelstvo zajímavý projekt Dopravně zbožového centra pro aktivity výrobní, obchodní i skladové. Realizace tohoto záměru poskytne obyvatelstvu velký výběr pracovních příležitostí.

V lovosickém regionu bylo zřízeno Centrum sociální pomoci, jehož účelem je zajištění ústavní sociální péče pro staré občany. Zároveň je zřizovatelem Domova sociální péče v Chotěšově, Domovem důchodců v Libochovicích, Milešově, Čížkovicích. V Čížkovicích se rovněž nachází Diagnostický ústav pro mentálně postižené osoby.

V Dlažkovicích se vyskytuje Dětský domov se školou, s možností zajištění výuky dvouletého oboru praktická škola.

Na Městském úřadě v Lovosicích vykonávají sociálně-právní ochranu dětí a mládeže celkem tři terénní sociální pracovníce. Objem spisové dokumentace činí celkem 762 spisů Om. Nárůst opatrovnické dokumentace za loňský rok představoval 82 spisů.

3.3.3 Oblast roudnického regionu

Město Roudnice nad Labem má 13 800 obyvatel. Rozkládá se na ploše 16,67 km² a patří k němu ještě vesnice Podlusky. Leží nedaleko hory Říp.

V současné době jsou zde významné průmyslové podniky, kterými jsou například Roudnické strojárny a slévárny, masokombinát Procházka, Glazura, Zinkovna, Johnson Controls.

V roudnickém regionu se vyskytují zařízení sociální péče, kterými jsou Domov důchodců s denním pobytem – stacionář, dále pak ošetrovatelská péče Anežka. V nedaleké obci Krabčice se nachází Domov odpočinku ve stáří. V Roudnici n.L. bylo zřízeno Středisko naděje pro pomoc osobám v nepříznivé sociální situaci spojené s nevyhovujícím bydlením při návratu k běžnému způsobu života. Pomoc pro matky s dětmi je zajišťována azylovým zařízením, jehož zřizovatelem je Farní Charita v Roudnici.

Na Oddělení sociálně-právní ochrany dětí a mládeže v Roudnici n.L. jsou zaměstnány čtyři sociální pracovníce a dva kurátoři. Celkový objem opatrovnických spisů je 1392, přičemž za rok 2006 bylo založeno 167 spisů Om.

3.4 Průběh průzkumu

Počáteční fází bylo analyzování evidenčních údajů oddělení sociálně-právní ochrany dětí, studium spisových dokumentací s nařízenou ústavní výchovou, provedení neformálních rozhovorů. Po ukončení sběru dat bylo provedeno jejich utřídění a rozbor.

3.4.1 Analýza údajů specifických oblastí sociální problematiky

Analýza údajů byla realizována ve výběrovém souboru bývalého litoměřického okresu, tvořeném dílčími soubory Litoměřicka, Roudnicka a Lovosicka. Do litoměřického regionu spadají města Litoměřice, Hoštka, Štětí, Terezín a dále 43 obcí. V roudnickém územním obvodu jsou zahrnuta města Roudnice n.L., Buryně n.O a 34 obcí. V lovosickém dílčím souboru je město Lovosice, Třebenice a 28 obcí.

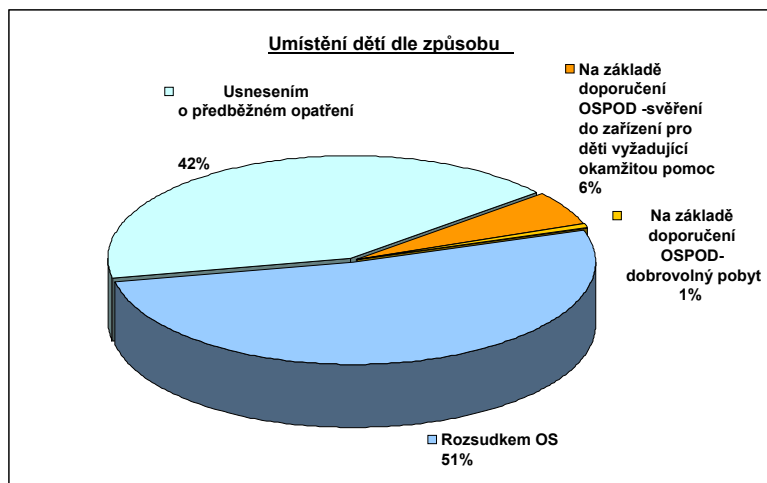
Jednotlivá data byla shromažďována za období od 1.1. 1996 do 31.12. 2006. Pozornost byla věnována počtům nezletilých, u nichž byla nařízena ústavní výchova, dále důvodům, pro které došlo k jejich umístění. Následně byly porovnávány počty umístovaných dětí v dílčích souborech a typech zařízení, v nichž je ústavní výchova vykonávána.

3.4.1.1 Litoměřický region

Za období od 1.1. 1996 do 31. 12. 2006 bylo v litoměřickém regionu umístěno celkem 84 dětí. U 75 nezletilých byla nařízena ústavní výchova rozsudkem, z čehož bylo 61 dětí umístěno na základě usnesení o předběžném opatření. Nejpočetnější skupinou byly děti, které byly v tomto období umístěny do dětského domova, celkový počet činil 44. Dále bylo umístěno 11 dětí do výchovných ústavů, 9 dětí shodně v kojeneckých ústavech a ústavech sociální péče, 8 dětí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a 3 v Domovech se školou.

Sebraná data jsou zobrazena v grafické podobě a číselně znázorněna dle příslušných kategorií v grafu a tabulce č. 1.

Graf č.1.

Tabulka č.1.

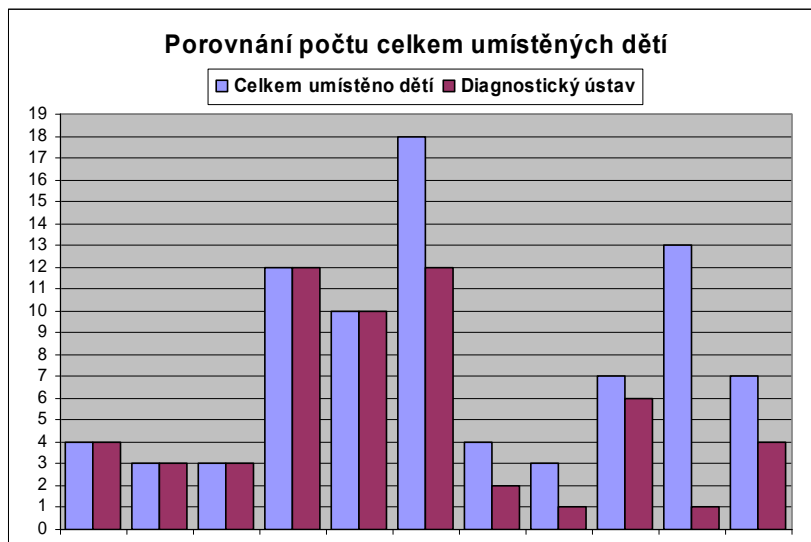
Umístění dětí dle způsobu												
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	celkem
Na základě doporučení OSPOD -svěření do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	-	8
Na základě doporučení OSPOD-dobrovolný pobyt	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Rozsudkem okresního soudu	4	3	3	12	9	14	1	2	7	13	7	75
Na základě usnesení o předběžném opatření	3	3	3	8	7	14	1	2	2	11	7	61

Umístění dětí podle druhu zařízení												
Název zařízení	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	celkem
Svěření do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	-	8
Kojenecký ústav	-	-	-	-	-	1	-	2	1	3	2	9
Dětský domov	4	3	3	10	9	10	-	-	1	1	3	44
Výchovný ústav	-	-	-	1	1	2	-	1	5	-	1	11
Dětský domov se školou	-	-	-	1	-	1	1	-	-	-	-	3
Ústav sociální péče	-	-	-	-	-	4	3	-	-	1	1	9
Celkem umístěno dětí	4	3	3	12	10	18	4	3	7	13	7	84
Diagnostický ústav	4	3	3	12	10	12	2	1	6	1	4	58

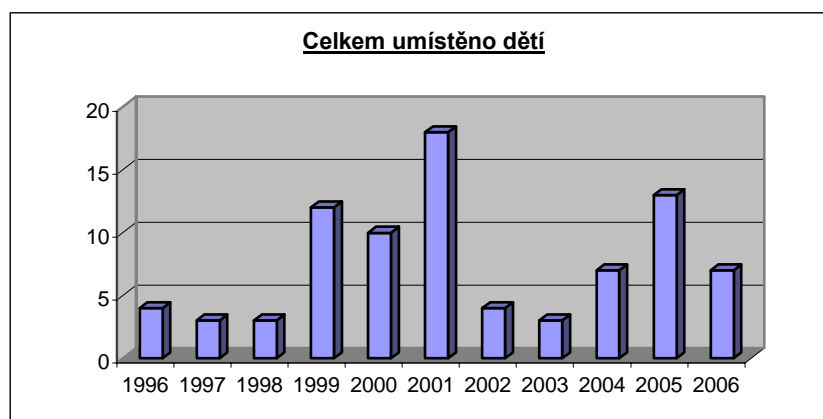
V tabulce č. 1. jsou zaznamenána data znázorňující počty umístěných dětí v litoměřické oblasti za období od roku 1996 do roku 2006. Rovněž je zde znázorněn způsob umístění nezletilců do náhradní rodinné péče a podíl nezletilých, kteří prošli diagnostickým ústavem.

Graf č. 2.

V grafu č. 2 je znázorněn celkový počet 84 umístěných dětí na Litoměřicku, z nichž jich 58 prošlo diagnostickým ústavem. Poukazujeme na výrazný rozdíl v roce 2005, který byl zapříčiněn předáním 8 dětí do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které si diagnostiku zajišťuje prostřednictvím svých odborníků.

Graf č.3.

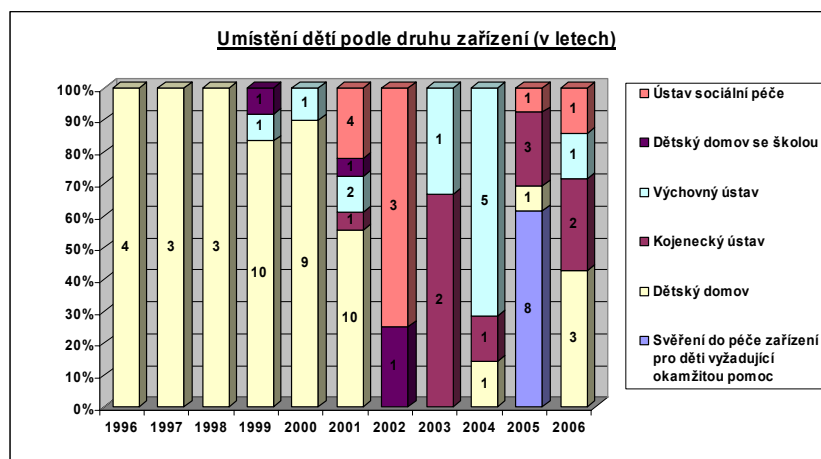

Rozdíly v celkovém počtu umístěných dětí v období 1996 – 2006 jsou zaznamenány v grafu č. 3.

Z celkového počtu 84 dětí, u nichž byla nařízena ústavní výchova, bylo 61 dětí umístěno na základě usnesení o předběžném opatření. Vysoký počet takto umístěných dětí by mohl svědčit o skutečnosti, že řešení situace dítěte bylo krizové a nepředcházela mu sociální práce s rodinou. Ze spisové dokumentace těchto 61 dětí však bylo zjištěno, že téměř všechny již byly před podáním návrhu oddělením sociálně-právní ochrany dětí evidovány a jejich rodinám byla věnována pozornost dle zákona o sociálně právní ochraně dětí, pouze v sedmi případech tomu tak nebylo. Jednalo se o novorozené děti, které byly opuštěny matkami většinou ihned po jejich narození a byly neznámého pobytu. Pouhá skutečnost, že byly rodiny evidovány, nevypovídá o kvalitě sociální práce a jejím vlivu na sanaci rodiny.

Ze studia spisové dokumentace dětí, následně i rejstříku ústavních výchov, rovněž i pohovorem s jednotlivými pracovníci Oddělení sociálně-právní ochrany dětí v Litoměřicích vyplynulo, že v období roku 2005 navázaly úzkou spolupráci se zařízením Fondu ohrožených dětí, což se následně odrazilo i v naší statistice. Důvodem byla i ta skutečnost, že tato zařízení nabízela okamžitou pomoc při řešení krizové situace v rámci umisťování dětí bez nutnosti vydání předběžného opatření.

Graf č. 4.

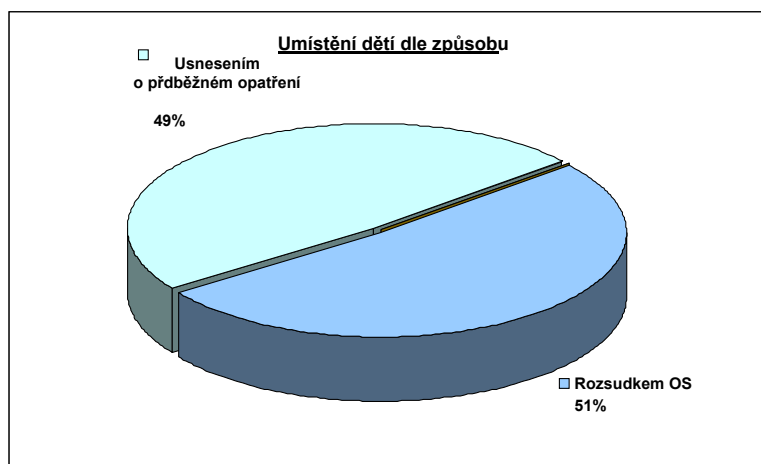

V grafu č. 4 jsou znázorněny typy zařízení, škálování dovozuje určit počty dětí v nich, z čehož vyplývá, že v období od roku 1996 do roku 2000, byly děti z litoměřické oblasti převážně umisťovány v dětských domovech. V následujících letech počal narůstat počet nezletilých odebraných z rodiny z důvodů výchovných, které vedly k jejich předání do výchovných ústavů.

3.4.1.2 Roudnický region

Ve sledovaném období, bylo v roudnickém regionu umístěno celkem 54 dětí s nařízenou ústavní výchovou, z čehož jich bylo 51 umístěno na základě předběžného opatření. Diagnostickým ústavem prošlo rovněž 51 dětí.

Graf č. 5.

Graf č. 5 procentuelně znázorňuje počty dětí umístěných v roudnickém dílčím souboru na základě rozsudku okresního soudu, z nichž jsou zde kategorizována data nezletilých umístěných na základě vydaného usnesení o předběžném opatření.

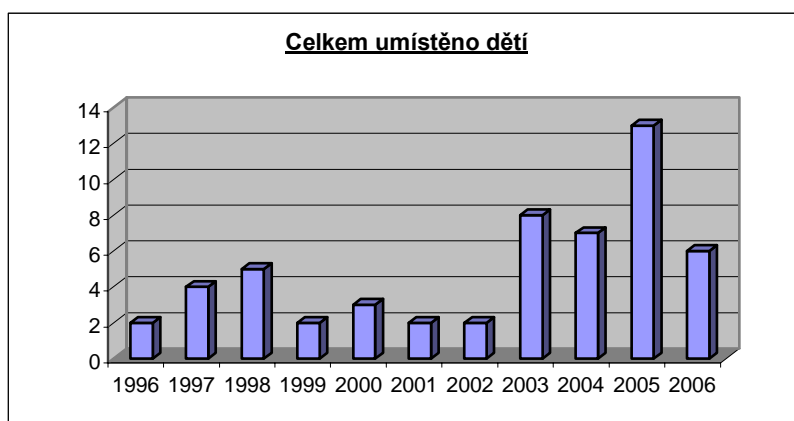
Tabulka č. 2.

Umístění dětí dle způsobu												
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	celkem
Na základě doporučení OSPOD -svěření do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Na základě doporučení OSPOD-dobrovolný pobyt	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Rozsudkem okresního soudu	2	4	5	2	3	2	2	8	7	13	6	54
Usnesením o předběžném opatření	2	4	5	2	3	2	2	6	7	12	6	51
Umístění dětí podle druhu zařízení												
Název zařízení	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	celkem
Svěření do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Kojenecký ústav	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Dětský domov	2	4	5	2	2	1	-	1	2	5	3	27
Výchovný ústav	-	-	-	-	1	1	2	5	5	7	3	24
Dětský domov se školou	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Ústav sociální péče	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1

Data zanesena do tabulky č. 2. sumarizují umístění dětí dle způsobu a typu zařízení. Nejpočetnější skupinu v roudnické oblasti tvořily děti umístěné do dětského domova v počtu 27, druhou obsáhlou skupinou bylo 24 dětí umístěných ve výchovných ústavech. Po jednom dítěti bylo provedeno umístění dítěte v kojeneckém ústavu, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a ústavu sociální péče.

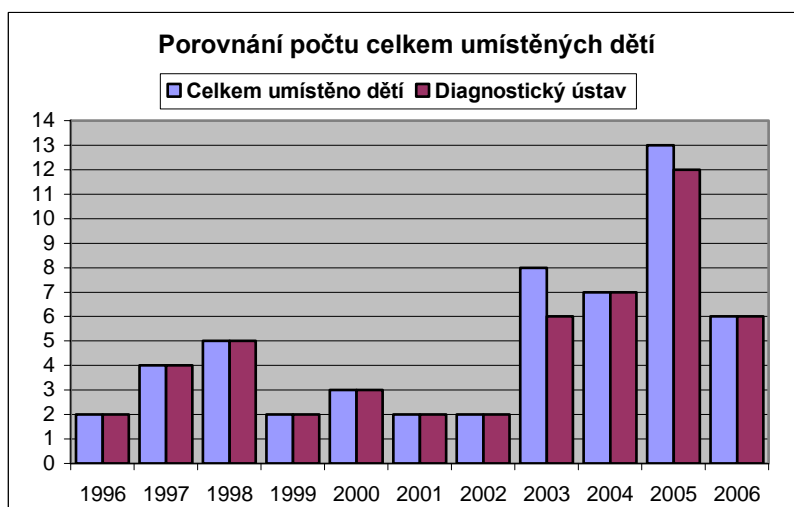
Od roku 2002 se zvyšuje podíl dětí umístěných do výchovných ústavů, z čehož je patrné, že přicházejí do zařízení z důvodů výchovných.

Graf č. 6.

Grafu č. 6., znázorňující celkový počet všech umístěných dětí ve zkoumaném období v oblasti Roudnicka, nasvědčuje zvýšenému nárůstu umístěných dětí do náhradní výchovné péče v roce 2003 a následně v roce 2005.

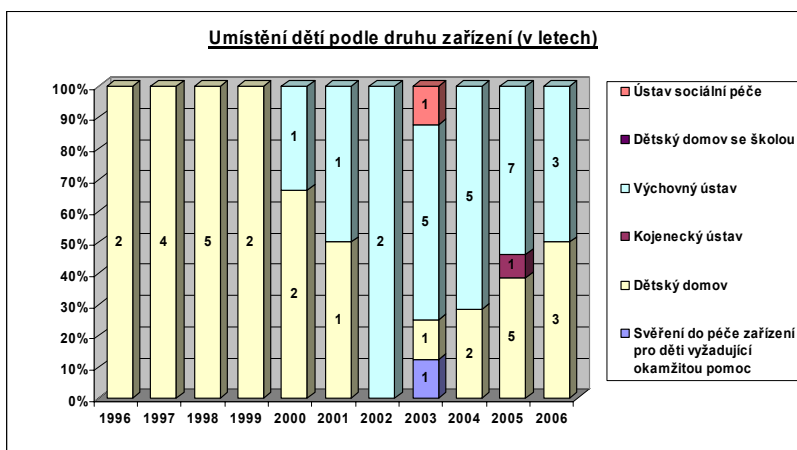
Graf č. 7.

Graf č. 7. znázorňuje shodné počty dětí, v letech 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2004 a 2006, nad jejichž výchovou byla nařízena ústavní výchova. Rovněž jsou zde zanesena data nezletilých umístěných v diagnostickém ústavu. V roce 2003 bylo jedno dítě předáno do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a ústavu sociální péče. Tyto neabsolvovaly pobyt v diagnostickém ústavu. V roce 2005 bylo jedno dítě umístěno do kojeneckého ústavu .

Ze studia spisové dokumentace dětí s nařízenou ústavní výchovou a následným pohovorem s pracovníci příslušného oddělení sociálně-právní ochrany vyplynulo, že nemají dobrou zkušenost s umisťováním dětí do zařízení Fondu ohrožených dětí. Z důvodu špatné spolupráce této možnosti nevyužívají. Tato skutečnost se rovněž potvrdila v naší statistice.

Graf č. 8.

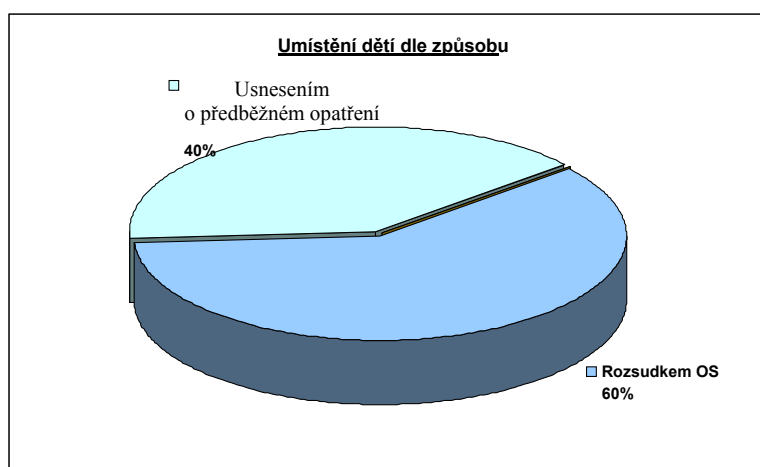

V grafu č.8. jsou upraveny hodnoty nezletilých umístěných dle typu zařízení. V roudnickém regionu jsme zaznamenali vysoké hodnoty u dětí, které byly předány do výchovných ústavů. Studium spisové dokumentace bylo zjištěno, že se v 18 případech jednalo o nezletilce z romských rodin, kteří se vyskytují v roudnické oblasti ve zvýšeném měřítku. Na základě našich zkušeností zde uvádíme, že zvýšené počty romů, jsou udány blízkou vzdáleností hlavního města. Tyto romské rodiny si vylepšily svoji finanční situaci prodejem bytů v Praze a následným zakoupením méně hodnotné nemovitosti v okolních obcích města Roudnice n.L Počty romských občanů se v oblasti Roudnicka nedají přesně vyjádřit, neboť se jich většina nehlásí ke své národnosti.

3.4.1.3 Lovosický region

Ze statistiky lovosického regionu vyplývá, že je zde ve vysoké míře nařizována ústavní výchova, v rámci níž jsou nezletilci umisťováni do ústavu sociální péče. Tento údaj může korespondovat se skutečností, že byla tato umístění realizována do zařízení v působnosti lovosického regionu, kde se vyskytuje Diagnostický ústav sociální péče v Čížkovicích a Ústav sociální péče v Chotěšově.

Graf č.9.

Syntéza dat uvedených v grafu č. 9 a tabulce č. 3 nasvědčuje tomu, že ve sledovaném období v oblasti dílčího souboru Lovosicka, byla celkem nad výchovou 30 nezletilých nařizována ústavní výchova, z čehož jich bylo 20 umístěno na základě předběžného opatření. Z celkového počtu dětí, prošlo diagnostickým ústavem 27 nezletilců. V této oblasti bylo umístěno shodně po 10 dětech v dětských domovech, výchovných ústavech a ústavech sociální péče.

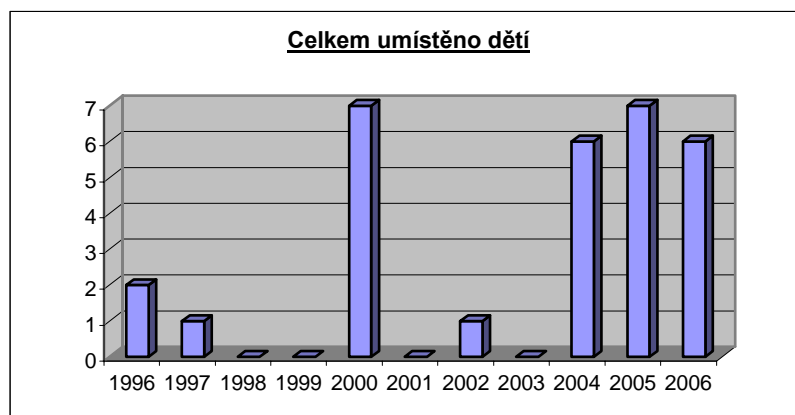

Tabulka č.3.

Umístění dětí dle způsobu												
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	celkem
Na základě doporučení OSPOD -svěření do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Na základě doporučení OSPOD-dobrovolný pobyt	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Rozsudkem okresního soudu	2	1	-	-	7	-	1	-	6	7	6	30
Usnesením o předběžném opatření	2	-	-	-	1	-	-	-	5	7	5	20
Umístění dětí podle druhu zařízení												
Název zařízení	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	celkem
Svěření do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Kojenecký ústav	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Dětský domov	-	-	-	-	1	-	-	-	4	4	1	10
Výchovný ústav	1	-	-	-	-	-	-	-	2	3	4	10
Dětský domov se školou	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Ústav sociální péče	1	1	-	-	6	-	1	-	-	-	1	10
Celkem umístěno dětí	2	1	-	-	7	-	1	-	6	7	6	30
Diagnostický ústav	2	-	-	-	6	-	1	-	6	7	5	27

Tabulka č. 3 vypovídá o tom, že v roce 2003, nedošlo k žádnému umístění dítěte do ústavní výchovy. Domníváme se, že neaktivita na úseku sociálně-právní ochrany byla zapříčiněna reorganizací státní správy, v důsledku které byla veškerá agenda lovosické územní oblasti převedena z Okresního úřadu v Litoměřicích na Městský úřad v Lovosicích.

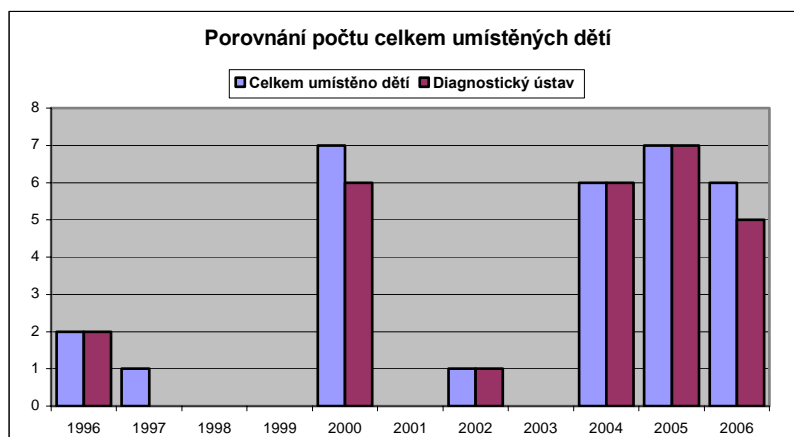
Graf č. 10.

Graf č. 10 znázorňuje počty všech umístěných dětí v oblasti lovosického regionu v letech 1996 – 2006. V roce 2004, 2005 a 2006, došlo k nárůstu umístěných dětí

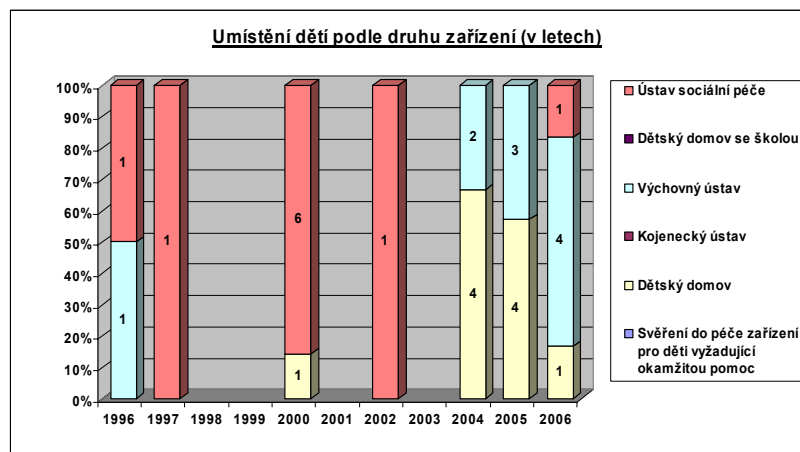
v náhradní výchově. Provedeným rozhovorem z pracovníci Sociálně-právní ochrany v Lovosicích, bylo ověřeno, že v roce 2004 bylo posíleno oddělení o dvě sociální pracovníce, což mělo výrazný vliv na sociální práci v terénu.

Graf č.11.

V grafu č. 11. jsou zaznamenána data porovnávající počet všech umístěných dětí za období od roku 1996 do roku 2006, s počty dětí absolvujícími pobyt v diagnostickém ústavu.

Graf č. 12.

V grafu č. 12 jsou zaznamenána data týkající se typů zařízení, do nichž byly nezletilé děti v období let 1996 – 2006, umisťovány. V rámci rozhovoru s pracovníci Oddělení sociálně-právní ochrany v Lovosicích bylo zjištěno, že nemají dobrou spolupráci s nestátní organizací, Fondem ohrožených dětí, tudíž zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc – Klokánek, nevyužívají.

Zajímavá je statistika umístovaných dětí do ústavu sociální péče, což je způsobeno Diagnostickým ústavem sociální péče v Čížkovicích a Ústavem sociální péče v Chotěšově. Tyto se vyskytují v působnosti lovosického regionu. Uvádíme, že o ústavní výchově nad nezletilými umístěnými v tomto zařízení rozhoduje zpravidla Okresní soud v Litoměřicích, neboť zde mají tyto děti převážně i trvalý pobyt.

3.5 Důvody umístění dětí

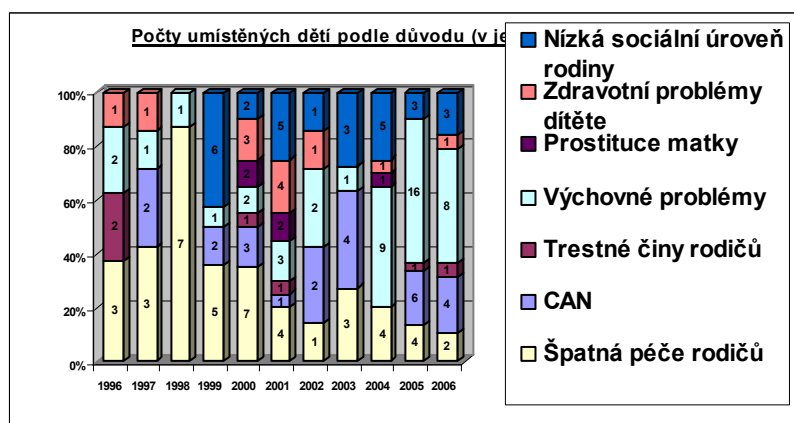
Analýzou údajů specifických oblastí a studiem spisové dokumentace, byly zkoumány důvody, pro které byla ústavní výchova nařízena. Ze studia spisové dokumentace dětí vyplynulo, že se mnohdy příčiny umístění kumulují. Příkladně při závadách v péči rodičů se objevilo problematické chování dítěte, či dokonce jeho trestná činnost. V průběhu získávání dat, byl v případech dětí vybrán vždy důvod nejvíce patrný, který rovněž příslušný sociální pracovník uvedl v rejstříku evidence dětí v ústavní výchově.

Důvody umístění dětí												
Důvod	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	celkem
Špatná péče rodičů	3	3	7	5	7	4	1	3	4	4	2	43
CAN	-	2	-	2	3	1	2	4	-	6	4	24
Trestné činy rodičů	2	-	-	-	1	1	-	-	-	1	1	6
Výchovné problémy	2	1	1	1	2	3	2	1	9	16	8	46
Prostituce matky	-	-	-	-	2	2	-	-	1	-	-	5
Zdravotní problémy dítěte	1	1	-	-	3	4	1	-	1	-	1	12
Nízká sociální úroveň rodiny	-	-	-	6	2	5	1	3	5	3	3	28
Celkem umístěno dětí	8	7	8	14	20	20	7	11	20	30	19	164

Tabulka č. 4. sumarizuje komponenty důvodů vedoucích k náhradní výchovné péči. U největšího počtu dětí zkoumaného vzorku byla ústavní výchova nařízena pro výchovné problémy, jednalo se o 46 případů. Další vysoké číslo bylo zaznamenáno pro špatnou péči rodičů, přičemž se jednalo o 43 umístěných dětí. Z důvodu nízké socio-kulturní úrovně byla nařízena ústavní výchova u 28 nezletilých. Ve 24 případech byly děti odebrány z rodiny z důvodu týrání. U 12 dětí se jednalo o umístění ze zdravotních důvodů.

Trestná činnost závažnějšího charakteru, byla důvodem pro nařízení ústavní výchovy v 6 případech dětí. Příčinou 5 nezletilých vedoucích k náhradní výchovné péči byla prostituce matky.

Graf č. 13.

Graf č. 13 v grafické podobě upravuje data výběrového souboru, která zahrnují důvody, pro něž došlo k umístění dětí do náhradní výchovy.

3.6 Shrnutí výsledků praktické části

Na základě provedeného výzkumného šetření, které bylo tvořeno analýzou dat specifické sociální problematiky, studiem spisové dokumentace a neformálními rozhovory byly předpoklady potvrzeny ze dvou třetin.

1. Předpoklad č. 1 potvrzen. Nejčastějšími důvody, pro které je ústavní výchova nařizována, jsou výchovné problémy. Vlivnou proměnou se jeví negativní vliv rodinného prostředí. Špatná péče rodičů je jedním z hlavních aspektů příčin poruch chování.
2. Předpoklad č. 2 potvrzen. K umístění nezletilých dětí do náhradní výchovné péče dochází nejčastěji na základě vydaného usnesení o předběžném opatření.

Příčinu tohoto jevu lze spatřovat v nedostatečné sanaci rodiny a nekvalitně nekompetentně prováděné sociální práci.

3. Předpoklad č. 3 nepotvrzen. Preference umisťovaných nezletilých dětí do zařízení vyžadující okamžitou pomoc, se projevila pouze v dílčím souboru oblasti Litoměřicka. Z neformálních rozhovorů se sociálními pracovníci dalších dílčích zkoumaných oblastí vyplynulo, že při výběru typu zařízení sehrála roli jejich negativní profesní zkušenost a postoj k nestátnímu subjektu.

Kombinace studia spisové dokumentace, následná analýza údajů a neformální rozhovor s pracovníci Oddělení sociálně-právní ochrany v Litoměřicích, Roudnici n.L. a Lovosicích, se osvědčila. Díky využití těchto metod bylo umožněno blíže nahlédnout do sociální problematiky rodin, z nichž pochází děti umisťované do náhradní výchovné péče. Nejméně důležité informace byly předány i ohledně spolupráce s jednotlivými typy ústavních zařízení.

S ohledem na zkušenosti sociálních pracovníků na jednotlivých úsecích sociálně-právní ochrany, statistickým údajům příslušných oddělení, byla rovněž nastíněna problematika případové práce typická charakterem oblastního regionu, na jejichž podkladě mohlo být následně učiněno vyhodnocení stanovených předpokladů.

4 Závěr

Práce se věnuje možnostem intervencí sociálního pracovníka zaměřených na dítě v ústavní péči, je rozdělena na část teoretickou a empirickou. Po studiu odborné literatury z oboru psychologie, sociální práce, pedagogiky i psychopatologie, ale především na základě dlouhodobé praxe, bylo učiněno rozhodnutí o tématickém zaměření věnovanému smyslu rodiny a jejímu nenahraditelnému významu pro zdárný život dítěte. Teoretická část se zabývá funkcemi rodiny, přijetím rodičovské role, významem maty a otce pro dítě. Významnými se jeví i kapitoly věnované rodinám disfunkčním a poruchám rodičovství.

Ústavní výchova je výchovou náhradní, tedy péčí rodičů nahrazující. Je opatřením, které by mělo být zvoleno pouze v závažných případech, kdy péči o dítě není možné zajistit jiným vhodnějším způsobem, například v rámci širší rodiny. Byl zde popsán význam sociálně-právní ochrany dětí a také specifikovaný úsek této oblasti, kterým je sociální práce s dětmi ohroženými a znevýhodněnými.

Problematika ústavní výchovy po stránce psychologické, sociální a právní je popsána v celé kapitole, která zahrnuje systém a členění ústavní výchovy v České republice. Shrnutí byla rovněž pozitiva i negativa, a to nejen v systému a fungování ústavních zařízení, ale také z hlediska vlivu ústavní výchovy na dítě, které je v ní umístěno.

Samotným možnostem intervencí sociálního pracovníka zaměřených na dítě v ústavní péči, byla věnována pozornost v obsáhlé kapitole teoretické části této práce. V této bylo čerpáno nejen ze studia odborné literatury, ale i metod sociální práce, prováděných v praxi. Mezi intervence byla na první místo zařazena sanace rodiny, tedy sociální práce věnovaná obnovení narušených funkcí rodiny.

Lze konstatovat, že výzkumný problém, stanovený v úvodu druhé části bakalářské práce, zůstává několikaletým profesním zájmem. Zde je nutností podotknout, že kladný vztah k sociální práci zatěžuje negativní kritika terénní práce s ohroženými dětmi a počty dětí, které do ústavní výchovy přicházejí.

Cílem této práce bylo, zabývat se podrobně specifickou sociální problematikou i z jiného úhlu pohledu, než-li jsou osobní a profesní zkušenosti. Bylo učiněno rozhodnutí

pro použití postupů, které jsou využívány v kvalitativním výzkumu. U metod využívaných v provedeném výzkumu, analýzy specifické oblasti sociální problematiky, neformálního rozhovoru, studia spisové dokumentace a analýzy produktů, bylo vycházeno především z poznatků oborů sociální práce, psychologie a psychodiagnostiky dětí a dospívajících.

Při výběru účastníků výzkumu, byly zvoleny za vybrané zkoumané jednotky děti s nařízenou ústavní výchovou, které evidují oddělení sociálně-právní ochrany dětí.

Po skončení průzkumu, lze konstatovat, že prováděné sociální práci s ohroženými dětmi, mezi něž jsou řazeny především ty děti, které byly umístěny do ústavní výchovy, by měla být v praxi věnována mnohem větší pozornost. Není tím míněno vypracování nové legislativy. Vždyť Úmluva o právech dítěte, které je náš stát smluvní stranou s jasnými závazky a povinnostmi, zcela jasně říká, že je třeba mít na paměti nejlepší zájem dítěte včetně potřeby jistoty a bezpečí a lásky, tedy prostředí pro dítě stálém, dítěti srozumitelném a emočně vřelém. Takové prostředí však není možné v rámci ústavního systému vytvořit, nehledě na další zásadu Úmluvy, která zmiňuje, že dítě má vyrůstat v prostředí rodinném.

5 Návrh opatření

Ve společnosti, ve které se sociální pracovník pohybuje, jsou nastolena obecně platná pravidla a hodnoty. V rámci tohoto řádu musí dodržovat přísné zákony. Při této profesi dochází často k rozporu vlastních morálních hodnot s hodnotami společnosti. Výzkumná práce by mohla být přínosem nejen pro další odborníky při úpravě a zlepšování péče o ohrožené děti, ale i laickou veřejnost, u které bývá sociální práce častým předmětem kritiky.

Systém péče o děti, které nemohou žít ve vlastní rodině, je v České republice značně roztržštěný - spadá pod několik ministerstev, do působnosti krajů i obcí. V současné době chybí sjednocující orgán a státem jasně formulovaná koncepce rozvoje této oblasti. Přestože došlo k určitému zlepšení, není stále dostatečně doceněn a podporován systém náhradní rodinné péče, který lépe respektuje potřeby dětí vyrůstat alespoň v relativně přirozeném rodinném prostředí.

Jako hlavní způsob péče o děti, které nemohou pobývat ve vlastní rodině, zůstává ústavní péče. Odborné výzkumy dokazují, že ústavní výchova nezabezpečuje kvalitní život a vývoj dítěte a jeho integraci do společnosti. Je postrádán soubor preventivně orientovaných služeb, které by bránily odebrání dítěte z původní rodiny, popř. napomohli jeho návratu.

Prevence ústavní péče je v České republice záležitostí především nestátních organizací, stát v tomto případě funguje spíše represivně, nikoliv preventivně. V praxi dochází k odebrání dětí do ústavní výchovy bez adekvátní pomoci rodině, která by tomuto aktu mohla včas a účinně zabránit. Zanedbávány jsou zejména ty případy, kdy sice dochází k nařízení výchovných opatření (dohledu), které ale není doplněno vhodnou sociální službou, která by reagovala na příčiny situace v rodině a posilovala zodpovědnost za změnu u všech jejích členů. Pro řadu rodin uložení dohledu znamená, že se "nic neděje" a jejich opakované sociální selhávání je logickým důsledkem absence spolupráce mezi složkou kontroly, dohledu a pomoci.

Nárůst administrativních úkonů a počtů klientů připadajících na jednu sociální pracovníci, se odráží na kvalitě sociální práce v terénu a rovněž i případové práci.

- zde je nutností posílit oddělení sociálně-právní ochrany o terénní sociální pracovníce, které za se za stávající situace nemohou dostatečně věnovat problémovým rodinám;
- podpořit vzdělávání odborníků - sociálních pracovníků, soudců, policistů;
- v litoměřickém regionu posílit preventivně výchovnou péči poskytováním speciálně pedagogických a psychologických služeb dětem s rizikem poruch chování či s již rozvinutými projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji, u nichž není nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. (zřízením střediska výchovné péče);
- podpořit činnost poraden poskytujících psychologické a speciálně-pedagogické poradenství;
- jedním z nejdůležitějších úkolů je sanace rodiny tak, aby se do nich děti umístěné do ústavní péče mohly co nejdříve vrátit, pokud je to možné;
- s ohledem na nejlepší zájem dětí žijících bez rodinného zázemí je zapotřebí, aby byly vytvářeny a podporovány takové formy péče, které se co nejvíce přibližují všem právům dítěte a nárokům na kvalitu přirozeného života v rodině;
- zasadit se o institucionální zajištění preventivně a prorodinně orientovaných služeb, které by bránily snadné cestě do ústavní péče; např. podpořila vznik dostatečného počtu azylových zařízení pro rodiče s dětmi, aby děti nemusely být umísťovány do ústavní výchovy v důsledku špatné sociální situace rodičů, vznik sítě dostupných a kvalitních zařízení poskytujících pomoc rodinám s dětmi s různými typy postižení (např. denní stacionáře);
- podpořit rozvoj kvalitní péče profesionálních pěstounských nebo respitních rodin, které by na čas převzaly péči o dítě; včetně vytvoření registru tzv. hostitelských rodin, ve kterých by mohly pobývat děti do doby stabilizace původní rodiny;
- podniknout kroky ke zjednodušení administrativy a vyjasnění kompetencí v oblasti péče o děti bez rodinného zázemí.

Závěrem práce odkazuje k lidskému aspektu pomáhajících profesí a významu rodiny touto citací: „Z hlediska výchovy a péče o dítě nebylo doposud vynalezeno nic lepšího než rodina. Pomáhejme jí tedy, ona pak bude pomáhat nám a zbaví nás řady starostí, které dnes v sociální oblasti máme“ (Kovařík a Bubleová, 2003, s.3.).

6 Seznam použitých zdrojů

BRABENEC, František. *Historický vývoj sociálně-právní ochrany dětí*. In NOVOTNÁ, Věra, BURDOVÁ, Eva, BRABENEC, František. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. Praha: Linde, 2000. s. 9-15. ISBN 80-86131-26-2

BOLDIŠ, P. Bibliografické citace dokumentů podle ČSN ISO 690 a CSN ISO 690 – 2: Část 2 - Modely a příklady citací u jednotlivých typů dokumentů. Verze (2004), posední aktualizace 11.11. 2004.URL
<<http://www.boldis.cz/citace/citace2.pdf>>

ČÁP, Jan. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Univerzita Karlova, 1993. 415 s. ISBN 80-7066-534-3

HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál 2000. 776 s. ISBN 80-246-0030-X

HENDL, Jan. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum, 1999. 278 s. ISBN 80-246-0030-7

HOLUB, Milan, NOVÁ, Hana, HYKLOVÁ, JAA, *Zákon o rodině Komentář a předpisy související*. Praha: Linde, 2005. 133 s. ISBN 80-968927-6-2

KOVAŘÍK, Jiří, BUBLEOVÁ, Věděna. Editorial. *Náhradní rodinná péče*, 2003, roč. 6, č.1, s. 2-3

KOVAŘÍK, Jiří. *Posuzování potřeb ohroženého dítěte*. In Matoušek, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. s. 201-229. ISBN 80-7178-548-2

KOVAŘÍK, Jiří a kol. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha: Středisko NRP a Portál, 2004,ISBN 80-7178-957-7

LANGMEIER, Josef, BALCAR, Karel, ŠPITZ, Jan. *Dětská psychoterapie*. Praha: Portál, 2000, 431 s. ISBN 80-7178-38-1

MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1986. 355 s.

MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994.98 s.ISBN 80-85282-83-6

MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál.1996.183 s. ISBN 80-7178-637-3

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2. rozšíř. a přeprac.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství ,1997.144 s.ISBN 80-85890-24-9

MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 159 s. ISBN 80-85850-76-1

MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2003. 309 s. ISBN 80-7178-549-0

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. 288 s. ISBN 80-7178-549-0

MPSV, Odbor sociálních služeb. *Sociální služby - způsoby pomoci*, poslední aktualizace 1.5.2006

<<http://www.mpsv.cz/cs/924>>

NAKONEČNÝ, Milan. *Lexikon psychologie*. Praha: Vodnář. 1995. 397 s. ISBN 80-85255-74-X

ŠULOVÁ, Lenka. Člověk v rodině. In VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. Ed. *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Portál, 1998, s. 303 – 342. ISBN 80-246 -0752-2

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 1999. 528 s. ISBN 80-7178-308-0

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 1999 444 s. ISBN 80-7178-496-6

Zákon Národního shromáždění č. 99/1963 Sb., *o rodině*, Sbírka zákonů ČSSR, 1963, částka 53, s. 339-349.

Zákon Parlamentu České republiky č. 109/2002 Sb., *o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*, Sbírka zákonů ČR, 2002, hlava II.

Zákon Parlamentu České republiky č. 359/1999 Sb., *o sociálně-právní ochraně dětí*. Sbírka zákonů ČR, 1999, částka 111, s. 7662-7681.

